

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ:
LIBER AMICORUM
НА ЧЕСТЬ ПРОФЕСОРА
ПЕТРА АНДРУШКА

КИЇВ
Юрінком Прес
2025

Зміст

Стрижевська А.А. Вітальне слово.	5
---------------------------------------	---

Розділ І.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ: ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Борисов В.І. Правові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.	8
Навроцький В.О. Підстави та передумови регламентації правил кримінально-правової кваліфікації у Проекті КК України.	15
Шапченко С.Д. Окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації в нормативному, правозастосовному та теоретичному форматах.	27
Андрушко П.П. Застосування принципу «non bis in idem» при кримінально-правовій кваліфікації.	35
Артюхова В.В. Кваліфікація і кримінально-правова характеристика злочину: спільні риси та відмінності.	64
Стрельцов Є.Л. Сучасні цілі та завдання права: галузеві прояви.	77
Яценко І.С. Інститут «звільнення» від кримінальної відповідальності – європейський вимір та радянська спадщина у кримінальному праві України.	119

Розділ ІІ.

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Баулін Ю.В. Кваліфікація діяння, що не є кримінальним правопорушенням, за проектом КК України.	126
Музика А.А. Особливості місця вчинення злочину і кваліфікація діяння.	136
Харитонova О.В. «Corpus delicti»: генеалогія та кваліфікаційна функція.	155
Коломієць Ю.Ю. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.	161
Задоя К.П. Особливості кваліфікації необхідної співучасті.	172
Марін О.К. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм: окремі рефлексії.	177
Рябчинська О.П., Стоматов Е. Г. Підстави зміни кримінально-правової кваліфікації за проектом нового КК України: дискусійні аспекти.	187
Чистякова А.С. Процесуальні механізми зміни кримінально-правової кваліфікації на стадії досудового розслідування.	207
Орловська Н.А. Кримінально-правова кваліфікація позитивної посткримінальної поведінки: проблеми та перспективи їх рішення.	220

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Топчій В.В. Правильна кваліфікація злочинів – одна з пріоритетних правових засад кримінального провадження	236
Ковальський В.С. Деякі теоретичні проблеми застосування норм Особливої частини чинного КК України	245
Кузнецов В.В. Особливості кваліфікації окремих злочинів проти основ національної безпеки України.	253
Пономаренко Ю.А. Кваліфікація кримінально караного викрадення чужого майна після підвищення максимального розміру адміністративно караного викрадення	264
Дудоров О.О., Письменський Є.О. Про кваліфікацію кримінальних правопорушень проти власності з позиції зворотної дії КК України у часі.	278
Тімофєєва Л.Ю. Особливості кваліфікації діянь, пов'язаних із забрудненням довкілля: питання пропорційності	295
Киричко В.М. Особливості кваліфікації корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень	310
Хавронюк М.І. Особливості кваліфікації корупційних кримінальних правопорушень за Проектом нового Кримінального кодексу України.	326
Греб А.В. Значення принципу non bis in idem при відмежуванні незаконного збагачення від інших складів кримінальних правопорушень	341

Стрижевська А. А., Задоя К.П.

А 43 Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації: Liber Amicorum на честь професора Петра Андрушка / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. Київ. Юрінком Прес. 2025. 352 с.

ISBN 978-617-8498-03-0

Колективна монографія містить матеріали науково-практичної конференції «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації», проведеної кафедрою кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 8 жовтня 2024 року з нагоди 75-річчя професора Петра Андрушка. Матеріали представлені в авторській редакції.

Видання буде цікаве науковим та науково-педагогічним працівникам, юристам-практикам, здобувачам вищої освіти та всім, хто цікавиться питаннями кримінально-правової кваліфікації.

Всі права захищено.

Жодна частина книжки

не може бути відтворена в будь-якій формі
без письмового дозволу власника авторських прав.

ISBN 978-617-8498-03-0

© А. А. Стрижевська, К. П. Задоя.

Упорядкування, 2025

© Юрінком Прес Оригінал-макет. 2025

СТРЕЛЬЦОВ Євген Львович,

вчений секретар Південного регіонального центру НАПрН України, зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», дослідник у науково-дослідному інституті Східноєвропейського права (Регенсбург, Німеччина), доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України

Сучасні цілі та завдання права: галузеві прояви**1. Держава, державність і право: проблеми взаємовідносин**

Основне питання, яке торкається загального життя суспільства щодо сьогодення та майбутнього розвитку, традиційно стосується (повинно стосуватися) визначення змісту понять держава, державність та право. Ці поняття, які багато в чому є виразами державно-правової дійсності, мають (повинні мати) як свою особисту визначеність, так і тісні форми взаємодії, взаємозалежності та взаємовпливу. Дискусії стосовно визначення цих понять, мають і свою історію, і сучасний вимір. Так, вважається, що держава є необхідною формою організації розвинутого суспільства, без якої неможливе виконання завдань, що стоять перед ним [1, с. 74]. Питання про сутність права – одне з основних, головних, найбільш важливих проблем вчень, яке має багатоаспектний характер [2, с. 80]. Достатньо конкретизований характер ця проблема набула ще з часів Еммануїла Канта, але триває і до сьогодні. В цілому, погляди представників того чи іншого наукового напрямку на державу та право, характеристику їх сутності, головні риси і призначення досить різні, хоча, на нашу думку, це спроби надати неоднакові визначення соціальним інститутам, які мають одну сутність. Поняття «державність», якщо казати в загальному плані, визначає, що у народу, нації, етнічної групи «всередині» є розуміння про те, що вона має право на створення та існування «своїєї» держави [3]. Саме державність дозволяє визначити ті загальні цінності, які притаманні конкретному суспільству. Тому, як вважав Володимир Винниченко: «Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання, у свою чергу, є однією із складових – своєрідним вінцем державності» [4]. Саме у своїй сукупності держава, державність і право – ці інститути і створюють єдиний феномен, який має внутрішні взаємозв'язки.

Загалом, не деталізуючи цю проблему, можна визначити, що держава як головний суспільний «менеджер» входить в політичну систему; право як правова база, яка унормовує суспільні відносини, – у нормативний ме-

ханізм; державність – це, образно кажучи, основа держави, її ментально-ідеологічне підґрунтя [5]. При цьому, функціонування держави і права в межах суспільства зумовлює необхідність вивчення загальних закономірностей їх розвитку як певним чином організованої соціальної системи, що потребує спільного та відокремленого аналізу з урахуванням їх продуктивності [6, с. 18]. Ці умови є обов'язковими і для дослідження цієї проблеми з урахуванням галузевого потенціалу права.

В межах цієї загальної проблеми потребує виділення питання співвідношення проблем законотворення та правотворчості. Законотворення – це один з напрямків, притаманний державі. Водночас, правотворчість, яка більш притаманна саме суспільству, його правосвідомості та праворозумінню, є певною мірою умовно паралельним, але все ж – іншим напрямком. Законотворчість – це формальна діяльність держави, яка має на меті унормувати суспільні відносини, «створити» державу суб'єктом таких правовідносин, з усіма зрозумілими наслідками. Зі свого боку правотворчість – це, так би мовити, «роздуми» про право, які відображають загальну свідомість та правосвідомість суспільства в цілому, в тому числі, свідомість та правосвідомість окремих соціальних груп; професійну правосвідомість, яка може бути в чомусь єдина, а в чомусь і «не однакова» через низку зрозумілих причин [7, с. 31-36]. Потрібно враховувати, що професійна правосвідомість має (може мати) так би мовити «безпосередній» вплив на процеси правозастосування на усіх етапах розуміння права та застосування законодавства. У будь якому разі, повертаючись до попередніх положень, можна стверджувати, що правотворчість «безпосередньо» пов'язана із суспільним розвитком, тому що достатньо часто спочатку усвідомлюються потреби суспільства, та виникає необхідність нормативного упорядкування відповідних сфер або напрямків суспільного життя. Багато в чому саме державність надає необхідного ідеологічного обґрунтування таким процесам. Водночас, законотворення – це процес створення та офіційного закріплення відповідного нормативного акту (низки нормативних актів) в широкому розумінні цього визначення. Тому створення, розвиток та вдосконалення галузі права, з врахуванням предмету конкретного правового напрямку або усієї системи права, включає (повинен включати) «об'єднання», при збереженні відповідної пропорційності в залежності від суспільної обстановки на певному проміжку розвитку правотворчості та законності (у будь якій послідовності) з урахуванням якісних та формальних положень, які існують і у сфері правотворчості, і законотворення. На ідеалістичному рівні, у процесі правотворчості усвідомлюються та формуються правові положення, а при законотворенні такі потреби переводяться (повинні переводитися) у формалізовані законодав-

чі (нормативні) положення. Розуміння цього дає змогу на більш глибокому рівні оцінювати проблеми розвитку законодавства в державі в цілому та на галузевому рівні; стан усіх рівнів свідомості та правосвідомості, про які вище згадувалось; повний або частковий (якою мірою) збіг законодавства, процесів правотворчості та правосвідомості та ін. Це дуже важливе питання, особливо за часів трансформації основних суспільних інститутів. З урахуванням цих положень основна увага, при аналізі вищезазначених питань у цьому дослідженні, буде сфокусована саме на їх реалізації з точки зору державності.

Розуміння цього дає змогу спробувати визначитися з основними цілями та завданнями, які існують на відокремленому рівні для держави, державності та права. Що до завдань держави як сукупності засобів досягнення наміченої цілі, то це науково обгрунтована та нормативно визначена система дій, які виконуються державою для досягнення визначеної цілі [8]. Потрібно враховувати, що цілі, які стоять перед державами різного рівня розвитку, не завжди є однаковими. Наприклад, цілі, які стоять перед розвинутими державами та державами, у яких є певна нестабільність у політичній та економічній ситуації та/або які мають певні кризи у своєму розвитку, мають різну спрямованість. Тому у такій ситуації багато чого залежить від провідної ролі міжнародної спільноти, провідних міжнародних організацій, їх рекомендацій. Так, у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. У підсумковому документі Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» визначено 17 таких цілей та 169 завдань. З врахуванням цього документу в Україні було розроблено національну програму «Про цілі сталого розвитку України до 2030 року», яка включає близько 90 програмних завдань, спрямовані на забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина [9].

Складніше такі програмні положення визначити у державності, але можна вважати, що її ціллю є встановлення (визначення) ментальних, моральних основ існування та розвитку держави. Важливо враховувати, що багато в чому положення щодо розуміння державності «породжені» у конкретній державі, а потім, в свою чергу, впливають (можуть впливати) на державний розвиток. Тому визначити цілі державності та можливі напрямки її реалізації завжди складно, але особливо це складно у періоди зміни державно-суспільних моделей розвитку, значних трансформацій всередині таких моделей. Проте, завданням державності виступає пошук,

розроблення та окреслення шляхів щодо самовизначення та соціалізації осіб, які проживають у відповідній державі, формування та розвиток відчуття громадянськості та патріотизму, вироблення напрямків, в першу чергу, національно-ідеологічних основ сталого розвитку [10]. Якщо казати детальніше про державність саме відносно законотворення і правотворчості, то це, на нашу думку, така складова, яка забезпечує (повинна забезпечувати) раціонально-інтелектуальний підхід до усіх етапів процесу створення права в державі. Саме багато в чому від цього залежить змістовний потенціал права та його реалізація у законодавстві, в усіх їх формах та видах, які «потрібні» конкретній державі. Саме під таким кутом зору розуміння поняття державності обраний основний напрямок аналізу у цій публікації, тому що наукові міркування багато в чому породжені саме державністю і саме на державність потім впливають (можуть впливати).

Право теж має свої цілі та завдання. Так, існує багато спроб такого визначення [11], але в загальному плані можливо виділити декілька основних цілей права, в першу чергу, в загально-філософському плані. В першу чергу, з врахуванням основних конституційних положень про те, що «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» (ст. 3) [12], які на загальному рівні визначають основну соціальну ціль, згідно з якою організація (упорядкування) життя в суспільстві на нормативному рівні полягає у встановленні так званої нормативно-формалізованої рівності між людьми, у тому, щоб кожна людина мала можливість реалізовувати свої права та дотримуватися виконання своїх обов'язків, що б були встановлені однакові стандарти соціальної та індивідуальної поведінки, які необхідні і для держави, і у державі. Саме для цього (в загальному та більш локальному сенсі) право виконує (повинно виконувати) свої завдання, які полягають у створенні для цього такої правової бази, яка б дозволяла стимулювати та заохочувати соціально-корисну поведінку, знижувати соціальну напругу та усувати соціальні конфлікти. При цьому важливо враховувати, і ми про це неодноразово наголошували, що право як значний соціальний феномен має одну важливу особливість: будучи створеним державою, на основі, умовно кажучи державності, право водночас має (повинно мати) так званий зворотній вплив і на державу, і на державність (так звана «прагматична» модель взаємовідносин). Доречи, цей важливий аспект «взаємовпливу» виділявся і раніше при характеристиці державності.

Отже, взаємовідносини між державою та правом, і це необхідно враховувати, багато в чому залежить від загальної державно-правової моделі, яка існує в конкретній державі. Якщо казати про існуючі моделі, то можливо назвати наступні. Так, талітарна модель передбачає, що держава перебуває вище за право і ним ніяк «не пов'язана». В той же час, лібераль-

но-правова модель встановлює, що право розташоване «вище» держави. Є й інші, більш «компромісні», моделі, які допускають можливість певного «узгодження» взаємовідносин між державою та правом. Найбільш продуктивним вирішенням вищезазначеного питання, на нашу думку, є не протиставлення держави і права, а їхня ефективна взаємодія. За всієї умовності такого розуміння, це повинен бути цілком природний процес, особливо в умовах правової держави, коли право, його приписи стають домінуючими під час планування та вирішення будь яких завдань, здійснення будь яких заходів в межах суспільства, коли, в першу чергу, держава повинна спиратися, принаймні не відходити, не порушувати, не «ігнорувати» ті правові правила, які існують. Все це, тобто визначення, поєднання та розмежування розуміння сутності держави, державності та права, їх цілей та завдань дає змогу зробити реальні кроки щодо побудови в Україні у складних умовах сучасності суверенну і незалежну, демократичну, соціальну та правову державу, як це визначається у ст.1 Конституції України, намітити шляхи щодо її перспективного розвитку.

2. До питання щодо результативності правової науки

Багато в чому розробка положень, які мають відношення до держави, державності та права, багато в чому, залежить від стану науки та її розвитку. В зв'язку з цим реальність науки, наукових досліджень, в тому числі і правових, залежить від результативності наукових досліджень. Враховуючи при цьому, що правова наука в своєму загальному розумінні, повинна бути складовою частиною, а й, можливо, і ініціюючим фактором «життя» держави, розвитку державності і права, їх спрямованості тощо доцільно висловити декілька зауважень з цього приводу. Звернення уваги на результативність правової науки на сучасному складному етапі формує достатньо жорсткі вимоги до якості наукових досліджень, які пов'язані, передусім, з необхідністю вироблення теоретичних положень та оптимальних правових засобів, які можна ефективно використовувати для розвитку держави, оновлення суспільства у всіх сферах та напрямках його функціонування, включаючи і державність та право. В зв'язку з цим потрібно, на нашу думку, звернути спеціальну увагу на аналітичні (раціональні) аспекти розвитку правової науки, зосередитись на теоретичному обґрунтуванні вироблення та застосування правових засобів саме з урахуванням складнощів сьогодення. Цей напрямок, поряд з філософськими, соціологічними та іншими напрямками інтелектуально-пізнавального дослідження права, має необхідний потенціал щодо ґрунтового наукового опрацювання правового матеріалу з метою формулювання теоретичних положень та рекомендацій щодо його практичного використання. У будь якому разі, саме

такий підхід, який багато в чому продиктований умовами сучасного життя, підкреслює необхідність використання адекватних правових засобів під час розв'язання складних ситуацій, які виникають (існують) у державі та суспільстві.

При цьому, багато в отриманні необхідних результатів залежить від наукового потенціалу конкретної особистості та/чи певної людської спільноти, котра займається пізнанням навколишнього світу, у нашому випадку, складних соціальних процесів, місця людини у цьому соціальному «кругообігу», систематизацією отриманих відомостей та наданням пропозицій щодо оцінки наступного розвитку та реальності впливу на соціальні, у тому числі, і соціально-негативні процеси. Врахування та реалізація цього є дуже важливим за багатьма напрямками визначення та створення необхідних підстав у здійсненні складних соціальних процесів.

Безумовно, необхідною умовою відповідної якості науки є її об'єктивність, реальність та продуктивність, і саме такі вимоги повинні бути адресовані правовій науці в цілому та кожній її галузі окремо. При цьому потрібно розуміти, що однією з найважливіших умов існування суспільства, його устрою, його функціонування є така організація поведінки індивідів у «самотньому» плані та у плані співорганізації з поведінкою інших індивідів, коли позитивна поведінка схвалюється, навіть може стимулюватися до розвитку, а негативна поведінки, в першу чергу, з огляду на суспільні інтереси, не заохочується, обмежується і навіть забороняється. Так, є періоди у розвитку суспільства, коли поруч з об'єктивними цивілізаційними складнощами положення ускладняється додатково, а інколи і суттєво, через «незвичні», в першу чергу, критичні або навіть «токсичні» процеси об'єктивного та суб'єктивного характеру. В зв'язку з цим потрібно зазначити, що багато в чому саме у такому періоді перебуває нині практично усе світове суспільство, з проявами цього на загальному, регіональному, груповому рівнях, на рівні окремих держав. Ми розуміємо, що ситуація, яка склалася наразі в Україні, є дуже і дуже складною – і в плані розуміння сучасного трагічного становища, і в плані прогнозування майбутнього розвитку. Причому, і це потрібно обов'язково виділити, складність такого становища додатково «заплутується» через те, що такі зміни відбуваються «незаплановано» і дуже швидко, що не завжди дає можливість їх оцінювати та контролювати, а також через те, що такі соціальні складнощі, їх значні особливості практично не мали схожих «прикладів» у минулому у нашому розвитку та/або у соціальній практиці інших країн, і пошук їх пояснення та заходів щодо впливу на них часто має, умовно кажучи, «новітній» характер.

Тому правові аспекти цієї проблеми, їх сутність, необхідність та розроблення є необхідними. Проте, і це необхідно підкреслити, правове тлумачення таких процесів, розробка правових засобів, пошук правових заходів реального впливу на них, завжди повинні мати необхідний рівень автентичності (від грец. *authentikos* – дійсний), тобто повинні бути максимально реальними та достовірними. Це стосується усього різноманіття соціальних процесів, зокрема і соціально-негативних. Тому наукові пропозиції, які виробляються, повинні бути зосередженими не тільки на розробці (пошуку) нових заходів, в тому числі і таких, які розраховані на перспективу. Вони, багато в чому мають відштовхуватися від наукової оцінки (аналізу) тих процесів, які вже відбулись, від розуміння їх змісту, причин виникнення, включаючи і відповідну поведінку особи.

Застосування такого підходу у кримінально-правовому напрямку може (повинно) мати декілька «маршрутів». Один з них – це дослідження етапу (періоду) «посткримінальної» поведінки, тобто «оцінка» особи, її суспільно небезпечної поведінки вже після того, як відповідний кримінально-протиправний вчинок нею вже був здійснений. Це, безумовно важливий науковий напрямок, який дає змогу (повинен дати змогу) об'ємно оцінити багато характеристик та ознак відповідного вчинку та особи, яка його вчинила. Але, на нашу думку, залишається дещо в «забутті» ще один, не менш, а можливо в чомусь і більш, важливий науковий «маршрут», який дає (можливо, дає) змогу отримати ґрунтовані відомості щодо «докримінального» етапу, тобто періоду, коли особа ще «безпосередньо» не вчинила кримінально-протиправне посягання. Звернення наукової уваги саме до цього етапу дасть змогу (можливо, дасть змогу) встановити (виявити) сутність соціальних процесів, які відбуваються, та тих соціальних «негараздів», які «супроводжують» такі процеси, причини та умови, які витікають з цих «негараздів» та породжують («провокують») протиправні вчинки. Звичайно, встановлення соціальних «негараздів», до яких певною мірою «причетна» держава, якщо це не переводити на рівень демагогії, -складне завдання, але, на нашу думку, для надання реальності науковим дослідженням – є необхідним. Тому така спрямованість наукового аналізу, зі свого боку, надає (може надати) об'єктивніші аргументи щодо розуміння сутності таких соціальних процесів, наявності позитивних та негативних складових, детермінантів соціально негативної, в тому числі і протиправної поведінки, заходів, спрямованих на розвиток соціально-позитивних та обмеження/припинення соціально-негативних процесів. Тобто процеси, які відбуваються на «докримінальному» рівні, потребують спеціального дослідження, тому що можуть слугувати підґрунтям для прийняття необ-

хідних ранніх превентивних заходів, які можуть бути певним «стримуванням» від вчинення протиправних діянь.

Ще одне суттєве зауваження, яке стосується обов'язкового врахування тієї обставини, що правова наука, в тому числі і кримінально-правова, як відомо, звертає увагу на ті процеси та події, які мають достатньо високий рівень соціальної значущості та достатньо постійний характер. У будь-якому разі, в таких умовах правові дослідження потрібно розглядати як обов'язкову (в розумному сенсі) та необхідну «передумову» під час прийняття необхідних соціальних рішень, особливо загального характеру.

І, наостанок, про «мову» викладу наукових положень. Безумовно, така мова має свої особливості, які знаходять свій вираз у викладі описових та підсумовуючих положень, котрі мають (повинні мати) свою апробовану термінологію. Але використання наукової термінології не потрібно замінювати наукоподібністю, коли наукоподібні положення домінують при викладенні наукового матеріалу. Також потрібно критично розуміти, про що вище вже вказувалось, що різні наукові визначення достатньо часто не впливають на сутність об'єкту та предмету, які досліджуються, тобто незважаючи на зовнішні визначення вони залишаються незміно-сталими. Так, наукові пропозиції можуть дещо уточнювати, деталізувати ознаки такого предмету, але, повторюсь, можуть і не впливати на його сутнісні показники, що теж потрібно враховувати.

В цілому, оцінка можливостей правової науки, поруч зі своїм значним потенціалом, має і свої «природні» остереження. У будь-якому разі, складнощі у соціальних процесах не повинні породжувати, з одного боку, «відвертий» волюнтаризм у виробленні відповідних рішень, очевидну «відірваність» заходів, які пропонуються, від реальії суспільного життя, а з іншого – певний соціальний скептицизм щодо можливостей правової науки, раціональність положень, які можуть бути нею сформульовані тощо. «Міцність» кримінального права, його «травмуючі» можливості потребують, щоб наукові дослідження були виваженими та обґрунтованими, інакше правова наука взагалі не буде мати необхідну соціальну результативність.

Саме це, багато в чому, лежить в основі організації правових досліджень у європейських університетах. Тому традиційний підхід до розуміння такого підходу, стосовно якого продуманість, обґрунтованість, необхідний соціальний реалізм щодо реальності та можливості реалізації заходів, які пропонуються, необхідним чином обґрунтовуються, залишаються необхідними умовами реальності наукових правових міркувань та висновків. Все це, з огляду на галузеві особливості, потрібно враховувати, оцінюючи і кримінально-правові дослідження.

3. Роздуми щодо права та правового регулювання

Почати цей підрозділ потрібно з нагадування відомих положень, згідно з якими, по-перше, різноманіття суспільних відносин не вимагає (не потребує) їхнього обов'язкового соціального регулювання (упорядкування). Такому регулюванню підлягають тільки такі суспільні відносини, котрі через загально зрозумілі причини потребують обов'язково упорядкування. По-друге, у системі соціальних регуляторів суспільних відносин виділяють декілька видів таких «стабілізаторів», зокрема, право, релігію, традицію, звичай. Кожен з таких регуляторів має свою соціальну необхідність і корисність та певні уточнення. Так, релігія, традиція та звичай – це, у доцільному розумінні, так звані «неофіційні» правила, які можуть мати інколи навіть і певну ірраціональність. Водночас, право, скоріше – законодавство, надає відповідним положенням більш раціонального характеру і у формальному, і у змістовному плані, тобто представляє такі положення як обов'язкові (різного рівня), більш чіткі та зрозумілі. Кажучи про це загалом, слід зазначити, що наявність правових приписів дає змогу розмежовувати, умовно кажучи, «бажання робити», що більш характерно, наприклад, для релігії та традицій, від «необхідності робити», що характерно для права.

Враховуючи це, а також спираючись на положення ст. 8 Конституції України, у якій закріплено, що «В Україні визнається і діє принцип верховенства права», основну увагу звернемо на право як на пріоритетну складову загального процесу соціального регулювання, яке, зрозуміло, має на сьогодні найбільший потенціал. Проте, важливо зазначити, що використання права у загальному механізмі правового регулювання повинно завжди мати свою виваженість і межу та не виступати у якості «всемогутнього» засобу. В зв'язку з цим, з огляду на низку основних положень, які характеризують право (принаймні окремі його галузі), необхідно використовувати прагматичний підхід до встановлення його раціональності та необхідності.

Почати аналіз саме в такому напрямку необхідно з нагадування, що необхідність у подібних правилах, якщо дотримуватися при цьому соціального (в широкому значенні) походження права, виникла як соціальна «подібність», як спроба соціуму «якимось чином» вплинути на умови життя та мислення, які потребували свого упорядкування через різні причини, зокрема, встановлення певної єдності (організованості) у колективній поведінці індивідів, загальній забороні певних видів поведінки та ін. Встановлювала такі правила певна група, яка в силу різних причин мала для цього можливості (ієрархічні, родинні та інш.). Згодом цю роль взяла на

себе держава. При цьому, яка група в межах конкретної держави «домінує» при «роботі» з правом, залежить багато в чому від типу політичного устрою такої держави, в основі якого лежить світська або релігійна влада, «усе» населення, олігархі тощо. Такий, в цілому, загальний підхід до версії щодо походження права не виключає низки трактовок у розумінні сутності та призначення права на національному, зарубіжному та міжнародному рівні. Наявність цього залежить, як правило, від приналежності відповідного автора до певної школи, що пропонує своє бачення права та/або особистої позиції конкретного автора (з усіма зрозумілими уточненнями). Такий підхід виглядає зрозумілим і не викликає заперечень. Водночас, потрібно розуміти, що, існуючі «об'єктивні» визначення мають тою чи іншою мірою суб'єктивний характер. Тому, уникаючи дискусії з цього приводу, не розвиваючи додаткове обговорення цієї складної проблеми, спробуємо спростити підхід до такого визначення до рівня раціонально-зрозумілого.

Отже, існують два основні підходи до цього. Перший, умовно кажучи, більш теоретичний, в основу якого покладено загальні положення природної теорії (школи) права, яку інколи також йменують «суб'єктивною теорією», згідно з якою право є мірою справедливості, еталоном гуманізму, якщо хочете, загальним соціальним «зрівнювачем», тобто діє не персоніфіковано. Згідно з іншою позицією, в основу якої покладено загальні положення позитивної теорії (школи) права, яку інколи також, що є достатньо дискусійним, йменують «об'єктивною теорією», право виступає як система загальнообов'язкових норм, формалізованих державою, за допомогою яких регулюється життя суб'єктів права на певній території, які є регуляторами суспільних відносин і підтримуються силою державного примусу. Але, на нашу думку, ці правові позиції, з врахуванням загального підходу до їх аналізу, не протистоять одна одній. Так, теоретична інтерпретація правових положень природної школи права може мати своє «рівноцінне» відображення у положеннях позитивної школи права. Наприклад, гуманізм як одна з основних властивостей права, з позицій природної теорії права, у кримінальному праві знаходить своє відображення у тому, що, зокрема, покарання не повинно бути жорстоким і принизливим, що ведення кримінального розслідування, заходи, що застосовуються щодо підозрюваного (винного), не повинні бути образливими і принизливими та інш. Водночас, з позицій позитивного права це можна охарактеризувати поняттям – законність. Саме законність має заборонити (унеможливити) прояви порушень справедливості та гуманізму при тлумаченні та застосуванні права. Багато в чому саме такий в початковому неоднаковому, але в той же час, «несуперечливому» підході до розуміння (тлумачення) права,

породив, на нашу думку, певною мірою комунікативний метод (теорію) права.

Отже, можна стверджувати, що право в загальному розумінні – це необхідний соціальний феномен, який нормативно упорядковує, унормовує (переводить у категорію обов'язкових) соціальні процеси, включаючи й суспільні відносини, що існують у державі. Саме у такій якості його потрібно сприймати.

При цьому, як вище було зазначено, існують різні позиції у визначенні та тлумаченні права в цілому та з врахуванням його галузевих проявів. З наукового погляду це виглядає необхідним, бо породжує розумну дискусію щодо низки суттєвих питань, а також через те, що правові положення, котрі створені штучно людським розумом і мають зрозумілий елемент суб'єктивності, потім отримують (ім надається) «природний» нормативний характер і мають «можливість» впливати на значні соціальні процеси. Саме тому правові положення потребують якісного обговорення.

Водночас, якщо оцінювати право з більш формалізованих позицій, з позиції вироблення єдиної, узгодженої правової політики в загальному плані і в більш локальних, в першу чергу, галузевих напрямках, то необхідними уявляються не «дискусії заради дискусії», а під час обговорень вироблення таких узгоджених «тлумачень» права (загальних та галузевих), які за своїми основними параметрами підтримуються, сприймаються (принаймні, не відкидаються) представниками, в першу чергу, юридичної спільноти (більшістю її представників). Це дає можливість (створює необхідну передумову) для вироблення єдиної, узгодженої правової політики (загальної та галузевих), в основі якої знаходиться (повинне знаходитись) «зрозуміле» (не «туманне», «невизначне» та інш.) визначення права з усіма його «можливостями». Це важливе питання має бути вирішено з кількох міркувань. По-перше, це створить (повинно створити) таку правову політику (загальну та галузеву), яка буде «зрозумілою» та продуктивно сприйматиметься юридичною спільнотою та, по-друге, не буде від самого початку «відторгатися» юридичною спільнотою, що також має (може мати) свої чіткі наслідки.

Все це характерно і для галузевих напрямків, зокрема для кримінальної політики як одного з основних напрямків правової політики, це має бути відповідним чином закріплено. Не деталізуючи загальне визначення та внутрішню диференціацію такої політики, зауважимо, що кримінальне право, яке лежить в основі такої політики та по суті створює правові підстави для її здійснення, повинно мати, принаймні на офіційному рівні, єдине (узгоджене) визнання. Безумовно, стосовно будь-якого галузевого права, в тому числі і кримінального, не потрібно виключати наукову дис-

кусію, обговорення його положень і в навчальному процесі, включаючи традиційні (усталені) та інноваційні, включаючи зарубіжні (міжнародні), міркування. Так, ніхто не виключає обговорення цих проблем, навпаки, дискусії з цього приводу виглядають необхідними. Але основні, важливі позиції, які визначають: цілі, завдання, функції кримінального права тобто положення, які, по суті, визначають основні призначення цього права, яке воно має у механізмі функціонування держави, розвитку суспільства, охорони людини, повинні бути сталими.

4. Право як «інструмент»

Деякі окремі міркування щодо особистого «сприйняття» права будуть детальніше розвинуті у подальшому. Раніше вже вказувалось, що така особиста позиція, у будь-якому варіанті, має зрозумілі елементи суб'єктивності. Але, на нашу думку, таке оприлюднення наукової позиції дозволить від самого початку чіткіше сформулювати необхідні загальні аргументи при викладенні особистих роздумів. Наявність теорій, що теж потрібно враховувати, також слугує гносеологічною передумовою для аналізу вже конкретної правової матерії. Отже, набуття чинності змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо боротьби з корупцією набуття чинності змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо боротьби з корупцією історична, нормативістська, психологічна, соціологічна, реалістична, теологічна та інш. Всі ці теорії мають певні аргументовані положення, принаймні, кожна з них акцентує увагу на основних, з «її» точки зору, положеннях права, що дозволяє їм «жити» у науковому просторі. Проте, одна теорія (школа) права ще не отримала, на нашу думку, достатньої «популяризації», що важливо не тільки для відображення її положень на загальному, а й на галузевих рівнях, хоча на рівні кримінального права ми неодноразово звертали увагу на необхідність оцінки цієї галузі права саме під таким кутом зору [13, с. 57-72]. Отже, мається на увазі інструментальна теорія (школа) права (або інструментальний підхід до дослідження права), яка в основному зосереджена на виділенні практичного (праксіологічного) призначення права. Ця теорія (школа) ґрунтується на низці положень, зокрема: право за своєю сутністю слугує (повинно бути) я так званий правовий інструмент, за допомогою якого (який створює підстави) упорядковується (регулюється) різноманіття соціальних процесів, які відбуваються у державі; в зв'язку з цим право повинно бути створено таким чином, щоб воно від самого початку створювало умови для досягнення необхідного соціального результату; правові положення повинні впливати не тільки на суб'єктів конкретних правовідносин, а й на всіх осіб тобто повинно мати ознайомлю-

вально-попереджувальний «ефект»; вибір правових засобів, який визначає ефективність застосування права, багато в чому визначається (залежить від) правосвідомості суб'єктів тощо. Найбільш «близько» до інструментальної теорії знаходиться нормативістська теорія, але між ними є суттєві відмінності. Наприклад, якщо під час розгляду спору в суді суддя, згідно з положеннями нормативістської теорії права, повинен вирішити такий спір, визначивши права та обов'язки сторін, то, за інструментальним підходом, суддя повинен звернути увагу, крім цього, і на наслідки такого рішення для усієї правоохоронної діяльності, для можливих (бажаних) змін у правовідносинах у перспективі тощо (Преднев С.В.). Навіть таке скорочене викладення положень інструментальної теорії (школи) права дає можливість стверджувати, що положення цієї теорії звертають основну увагу на виявлення реальних, практичних можливостей права, що, ще раз наголосимо, дуже важливо для галузевої оцінки права, в першу чергу такого, що має у своєму «арсеналі» значні примусові засоби.

Розуміння основних характеристик права дає змогу звернутися до тезисного аналізу проблем правового регулювання, яке здійснює держава, під яким розуміється впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів [14, с. 134], яке повинно мати результативний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування та охорони. Правове регулювання – це складний багатовимірний, комплексний процес, який повинен поєднувати у собі планування такого державного впливу на загальному рівні та його реалізацію на індивідуальному рівні, тобто повинен заздалегідь бути продуманим, а у кінцевих моментах – збігатися. Тільки тоді з'являється можливість вважати, що такий процес досягне поставлених цілей через виконання відповідних завдань.

Складність такого процесу, наявність перманентної дискусії з цього приводу потребують більш детального дослідження його основних складових: предмета, метода, видів, сфер, стадій та інш. Загалом, «правове (юридичне) регулювання» – це здійснення державою за допомогою всіх юридичних засобів владно-регулятивного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку [15, с. 7]. Також вважається, що правове регулювання – це «сукупність форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин ...», [16, с. 8], або в таких процесах потрібно спеціально підкреслити державну забезпеченість правового регулювання, яка проявляється через активну участь держави в процесах створення права та у подальшій реалізації правових норм [17, с. 208]. Отже, звертається спеціальна увага на те, що процес залучення різних правових засобів має не тільки влад-

но-регулятивний характер, а й здійснюється державою. Таке уточнення є важливим і дає, на нашу думку, змогу внести низку уточнень до положень, які пов'язані і з цим поняттям, і з цим процесом. По-перше, встановлення «виконавця» такого регулювання, тобто – держави, дає змогу і адресувати усі пропозиції, міркування та претензії не аморфній, а конкретній «персоні», що робить такі звернення більш адресними та предметними. Також це дає змогу: внести відповідні уточнення до загального визначення такого процесу та встановити чіткіше визначення здійснення такого процесу на галузевому рівні; прибрати певні «повторювання» у визначеннях, які, якщо не плутають, то певною мірою ускладнюють розуміння цього; досягти додаткової єдності у використанні схожих термінів та ін.

Вищезазначене, на нашу думку, дає змогу спеціально наголосити на політико-правовій складовій, яка обов'язково повинна існувати у таких процесах, а також звернути увагу на дотримання в такому процесі принципів верховенства права та захисту прав та свобод громадян. Якщо думка про те, що процес впливу на суспільні відносини здійснює саме держава, не викликає заперечень, то вважаємо, що в таких випадках точніше казати не про «просте» регулювання суспільних відносин, а саме про державно-правове управління суспільними відносинами, яке здійснюється державою за допомогою всього комплексу юридичних засобів на основі правових положень. В скороченому вигляді це можна визначити як «державно-правове управління». Отже, це дасть змогу відмовитись від використання поняття «правове регулювання» як на загальному рівні, та і на рівні практично кожної галузі права. Потрібно, на нашу думку, чіткіше встановлювати зміст кожної галузі права, і тим самим встановлювати, для яких вона створює підстави дійсне для регулювання, для яких – це підстави для охорони.

5. Проміжні висновки

З урахуванням наведених цих «скорочених» роздумів можна вважати, що при дослідженні форм державного впливу (реакції) доцільніше, точніше, з нашої точки зору, є визначати це як «державно-правове управління», або «правове управління». Таке визначення буде більш змістовно і методологічно точніше формулювати розуміння такого процесу. Водночас, використання поняття «правове регулювання» виглядає більш «аморфним», не визначає «ініціатора» такої діяльності, змішує загальні завдання і ті завдання, які повинні більш чітко бути визначеними на рівні локального і більш спрямованого правового впливу. Виходячи з цього, право не регулює суспільні відносини, якщо розглядати це як процес: воно «тільки» створює умови для правової регламентації суспільних відносин, або пра-

вову базу до ухвалення відповідних, встановлених державою правових заходів. Розуміння цього, по-перше, не вимагає накладати на право обов'язки, які воно об'єктивно не в змозі виконати, і, по-друге, не дозволяє «звільняти» від таких обов'язків ті структури та їх представників, які повинні їх виконувати. Такий підхід, своєю чергою, дозволяє точніше розділити основну функціональну спрямованість кожної галузі права. У визначенні основної (головної) функції кожної галузі права свою роль має відіграти встановлення питомої ваги (основної змістовної кількості) норм, які визначають зміст конкретної галузі права. Навіть у тих галузях права, де існує багатоваріантність функцій, потрібно, як здається, все ж визначити основну (головну) функцію, яка є, так би мовити, генеральною. Ми наполягаємо на тому, що саме зміст кожної галузі права, основна спрямованість змісту її правових норм визначаються функцією цієї галузі, яка на пряму пов'язана з цілями та завданнями конкретної галузі [18].

Це, в свою чергу, дає змогу запропонувати співвідношення низки понять, які достатньо часто використовуються, кажучи образно, і як «синоніми», і як «антоніми»: це, зокрема, «правовий вплив», «правове регулювання», «правова регламентація», які, з одного боку, входять до єдиного «ланцюга» соціального регулювання, але кожне з цих понять має свій зміст, своє визначення, свої ознаки, своє завдання та ін. Проте, наявність цих обставин повинна не порушувати не тільки існуючий взаємозв'язок між ними, а також й певні субординаційні відношення між ними. В цьому «ланцюгу» найбільш загальним, з нашої точки зору, є інститут «правового впливу», потім «іде» інститут «правової регламентації», потім – «правове регулювання». Так, правовий вплив має на меті «досягнення» поставленої цілі (результату). Правова регламентація – це створення необхідної правової (законодавчої) бази для організації правового процесу, яка, «через» процес правового регулювання повинна «привести» до певної цілі (результату). Правове регулювання – це процес досягнення поставленої цілі (певного результату) з використанням існуючої правової бази. Використання такого визначення цих положень, розуміння їх взаємозв'язку, тобто надання їм змістовної «пізнаваності», потрібно (можливо) в усіх аспектах процесів законотворення та правотворчості, тлумачення правових положень, їх практичного застосування та ін. [19].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що загалом право має стабілізуючу, або так звану миротворчу ціль, яка полягає у створенні нормативних умов для мирного співжиття людей [20]. Досягти цього можливо за рахунок того, що показати людям (встановити для людей) офіційні межі їх свободи та «несвободи», тобто показати, говорячи в загальному плані, що можливо вчиняти, а що вчиняти забороняється. Тому питання, яке при

такому підході виникає, а саме, що є право, а точніше – що встановлює право: межу свободи чи межу відповідальності, має право на існування. Причому, таке питання характерне як для права в цілому, так і для його окремих галузей, включаючи каральні. Тому саме у встановленні умов загального правопорядку, наданні людям відповідних прав та встановленні необхідних обмежень (заборон) і проявляються основні завдання права. Порушення правопорядку (в широкому розумінні) або недотримання встановлених правових умов породжує відповідні наслідки, включаючи і правову відповідальність різного рівня, яка, в свою чергу, визначається «глибиною та масштабністю» вчинків, які порушують відповідні рівні заборон.

Виходячи із вищезазначеного, слід звернути увагу на ще одне важливе положення. Так, аналізуючи механізм безпосередньої дії права, його вплив на суспільне становище, маємо враховувати, що це здійснюється, в першу чергу, через доведення його формалізовано-правових положень до людської свідомості [21], або, іншими словами, через інспірацію (від лат. *inspiratio* – натхнення, навіювання, мотивація, спонування до дії [22]) таких положень до свідомості окремою людиною, групи, певного соціального прошарку, всього населення. При цьому, необхідно пам'ятати, що це може бути як «проста» свідомість, так і правосвідомість, причому різного рівня, включаючи «побутову» правосвідомість та професійну правосвідомість, яка може відрізнятися у різних груп правової спільноти. Причому, такий вплив на свідомість може мати не тільки когнітивний [23], про що ми достатньо часто говоримо, а багато в чому конативний [24] характер, тобто здійснюється вплив на вольові складові свідомості, «примушуючи» людей не тільки пасивно («аморфно») утримуватися від певних вчинків, а робити це на вольовому рівні, коли людина вже має чітке уявлення про соціальну корисність чи соціальну шкідливість певних вчинків. Тобто конативність «напряму» пов'язана з вольовою поведінкою суб'єкта, з усвідомлюваними аспектами мотивації (позитивної чи негативної). Звичайно, і когнітивний, і конативний вплив на свідомість (правосвідомість) мають (можуть мати) свої «особисті» прояви в залежності від галузевої сутності правових положень.

6. Звідси й надалі вже про кримінальне право

Кримінальне право України, традиційно використовуючи це поняття і як галузь законодавства, і галузь права, і науку, і навчальну дисципліну, є однією з основних галузей права в загальній системі права України. Кожне з цих спеціальних понять має свою особливість, але разом з тим вони відо-

бражають різні сторони одного важливого соціально-правового інституту – кримінального права.

Загальну характеристику кримінального права почнемо з відомого положення про те, що саме основні загальні положення кримінального права багато в чому визначають його соціальну сутність. Це важливо враховувати, бо саме кримінальне право (в цій публікації це поняття буде використовуватися більш звужено – як кримінальне право і кримінальне законодавство) виступає найбільш гострим, найбільш «соціально-травмуючим інструментом» серед інших форм державної реакції, засобів державних дій на відповідні процеси у суспільстві. Тому головним у намаганні встановити можливості кримінального права як відповідної форми державної реакції є визначення та розуміння основних цілей та завдань кримінального права. Цілями кримінального права, розуміючи, передусім, його нормативне вираження, яке відображено у кримінальному законодавству, є створення нормативної бази для охорони основних міжнародних та національних соціальних цінностей та інтересів від кримінально-протиправних посягань, тобто правове регламентування діяльності держави «через» відповідні органи та організації щодо такої охорони, де така нормативна база виступає основою їх діяльності. Для цього кримінальне право, повинно, це потрібно розглядати як його завдання, визначити: підстави кримінальної відповідальності; поняття та ознаки загального складу кримінального правопорушення; конкретні склади кримінальних правопорушень; поняття та види покарань, інші заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до осіб, вчинивших кримінально-протиправні посягання; підстави та характеристики звільнення від покарання та його відбування; введення так званих нових «проміжних» ланок у намаганні впливу на особу, яка вчинила такі діяння, наприклад, пробацію, тощо. Виділяючи ці цілі та завдання, в черговий раз підкреслюю: не потрібно наділяти кримінальне право якимись «надможливостями», завдяки яким воно має виступати як головний, основний, одним словом – «всепереможний» засіб всієї кримінальної політики, всієї діяльності сфери кримінальної юстиції, по суті, всієї правоохоронної діяльності держави. Водночас, і тут теж нагадаємо, про що неодноразово наголошувалось: не слід і недооцінювати можливості кримінального права, тому що його положення створюють реальні можливості для надання легітимності будь-яким значним примусовим діям держави та діяльності відповідних структур, а також можуть мати і зворотний вплив на діяльність держави [25, с. 92-96].

Загалом, реальна оцінка кримінального права та застосування його можливостей дає змогу державі «ввести» відповідні заходи відносно таких діянь, які, за думкою держави, є найбільш суспільно-небезпечними,

тобто, по-перше, перевести їх у категорію кримінально-протиправних посягань. Безумовно, це повинно здійснюватися з обов'язковим виділенням та врахуванням тих правотворчих чинників, які зумовлюють допустимість, можливість і доцільність визнання суспільно небезпечного діяння кримінально-протиправним. Це дає змогу державі, «завдяки» діяльності відповідних структур, органів та організацій, легально застосовувати до осіб, які вчинили такі діяння, примусові заходи, не порушуючи при цьому встановлений загальний правопорядок та права осіб, які піддаються такому впливу. Така процедура являє собою, по-перше, криміналізацію відповідних діянь, що створює правові підстави для оцінки відповідних діянь у якості кримінально-правових правопорушень, а, по-друге, це практична можливість держави реагувати завдяки таким правовим положенням на осіб, які вчинили такі діяння. Кажучи про це в іншій редакції: потрібно звернути увагу на те, що саме кримінальне право створює необхідні правові підстави для застосування державою відповідної реакції за такі вчинки, яка реалізується, як би ми це не трактували і які б «складові» не заклали у таку аргументацію, у вигляді відповідної соціальної «відплати» за вчинене.

При цьому вже традиційно складається така ситуація, коли, на мою думку, основна увага при проведенні теоретико-прикладних досліджень приділяється питанням правової оцінки відповідних діянь («постановці діагнозу», використовуючи медичну термінологію), і менше уваги приділяється покаранню та іншим заходам кримінально-правового характеру, які повинні бути об'єктивно необхідними після необхідної правової оцінки (тобто конкретному «лікуванню», конкретним «лікам», які необхідні у даному випадку, знову кажучи з точки зору медицини). Саме тому основні статистичні показники, які демонструють (повинні демонструвати) соціальну корисність кримінального права як відповідну реакцію держави, переважно будуються з урахуванням загальних та видових даних про покарання (тобто аналізу ефективності процесу «лікування»). Саме покарання, в широкому розумінні, у своїх показниках відображає ті реальні результати застосування положень кримінального права, які знаходились в основі відповідного кримінально-правового «діагнозу». Багато в чому саме завдяки показникам, які характеризують покарання (інші кримінально-правові заходи), застосовані до конкретної особи, групи осіб, відповідного «пласту» осіб (наприклад, «білокомірцеві» тощо), можна у подальшому врахувати, наскільки ефективним (успішним) був увесь процес застосування положень кримінального права на загальному рівні, продуктивність таких заходів відносно конкретної винної особи (наявність рецидиву) або інших осіб, які, можливо, були схильні до таких або схожих вчинків та ін.

У будь-якому разі, правова оцінка відповідних діянь та конкретна державна «відплата» за їх вчинення – це рівні основні «складові» кримінального права, які заслуговують однакової уваги.

7. Про покарання стисло

Однією з основних форм (якщо не основною) «матеріалізації» державної реакції на заборонений правом вчинок залишається, як і б дискусії не велись з цього приводу, покарання. Тобто саме в покаранні, через правову оцінку державою вчиненого діяння, завдяки вибору виду та розміру покарання така «матеріалізація» і відбувається. Це – основне. Тому, незважаючи на неоднакові точки зору з цього приводу, все ж, на нашу думку, повинні бути постулати у кримінально-правовій реакції держави, що б мати необхідну єдність у застосуванні кримінально-правових засобів.

Звернення, в зв'язку з цим, до зарубіжного досвіду показує, що традиційно у більшості зарубіжних, в першу чергу, західних, в основному, розвинутих, країн не визначаються цілі кримінального законодавства. У частині країн, де це існує, така спроба робиться не відносно так би мовити всього кримінального права, а тільки покарання, що, доречі, додатково підкреслює роль покарання в розумінні та існуванні кримінального права в цілому. Такий підхід, коли загальні цілі визначаються саме через цілі кримінального покарання, існує й у Німеччині, що багато в чому розкриває низку важливих, на наш погляд, навіть принципових проблем, які при таманні кримінальному праву незважаючи на дискусії, які точаться з цього приводу.

Так, для обґрунтування кримінального покарання у Німеччині традиційно склались два види основних кримінально-правових теорій: абсолютні та відносні. Особливо останнім часом абсолютні кримінально-правові теорії, в основі яких лежить «відплата» за зло, заподіяне кримінально-протиправним посяганням, «відчувають» певні уточнення. Так, необхідність покарання особи, яка вчинила кримінально-протиправне посягання, найчастіше обґрунтовується з огляду на загальну та спеціальну превенції. З позиції загальної превенції, кримінальне покарання впливає, з одного боку, на потенційних до таких діянь осіб тим, що воно застерігає їх від скоєння кримінально-караних діянь (негативна загальна превенція), а з іншого боку – на суспільство – тим, що наявність покарання та його застосування демонструє охорону правопорядку, яку здійснює держава (позитивна загальна превенція). Спеціальний превентивний вплив покарання випливає з того, що воно слугує (повинно слугувати), з одного боку, ресоціалізації злочинця (позитивна спеціальна превенція), а з іншого боку – захисту суспільства від нього (негативна спеціальна превенція)[26, с. 44].

Але і з точки зору позитивної загальної превенції, і з точки зору негативної спеціальної превенції мова все одно йде про застосування кримінального покарання. Тому поняття, визначення, тлумачення кримінального покарання все одно потребує свого аналізу.

Існують і сучасніші міркування, відповідно до яких перед кримінальним правом поставлені дві основні цілі. По-перше, воно має «миростворчу» ціль. Це означає, що воно спрямовує у певне русло та врівноважує потребу громадськості «в помсті», чи соціальній «відплаті», за допомогою врегульованого процесу, який є колективно-організованою суспільною реакцією на правопорушення. По-друге, це право має так звану охоронну ціль, яка полягає у тому, що, піддаючи правопорушника кримінальному покаранню, воно демонструє громадськості непорушність правопорядку, що зрештою веде до зміцнення законслухняної поведінки населення. На відміну від цього такі критерії, як ресоціалізація злочинця і захист суспільства від нього є так званими другорядними цілями кримінального права, які можуть бути досягнуті й іншими (не кримінально-правовими) засобами (*Prof. Dr. Dr. h.c. Uwe Hellmann*). При цьому, і це потрібно підкреслити, в основі і цих висновків «продовжує» знаходитись необхідність застосування «кари» як реакції суспільства, як дії держави, спрямовані на «відплату» за вчинене заборонене діяння. Слід нагадати, що в основі слова «відплата», як певної форми суспільної реакції, є грецьке визначення *antimisthia*, що і тлумачиться як «помста», «розплата», «покара» [27]. Тобто, кажучи про кримінальне право, зокрема і про кримінальне покарання, необхідно завжди їх як «об'єднувати», так і «розмежовувати»: сутність кримінального права і кримінального покарання, їх природу, їх властивості, їх правові та соціально-правові завдання та цілі та ін. Кожне з цих визначень існує як «самостійно», так і в сукупності з іншими визначеннями, тому комплексне та конкретне визначення сутності цих соціально-правових інститутів сприяє їх більш точному розумінню та сприйняттю. Водночас, кожне з цих формулювань має свій зміст, спрямованість у розумінні та тлумаченні, що потрібно завжди враховувати.

Вищезазначені міркування дають змогу детальніше зупинитися саме на покаранні як на основній формі «матеріалізації» кримінального права, «матеріалізованій» формі реакції держави. Не аргументуючи детально відомі положення, потрібно враховувати, що саме покарання має у своїй основі кару як необхідну та обов'язкову складову (ознаку, домінанту). Саме кара, каральність не тільки в цілому виділяє покарання, а й надає можливість чіткіше відрізнити покарання від інших форм застосування кримінального права; провести аналіз «традиційних» та «нових» видів покарань; можливо, «перетворити» перелік покарань у систему покарань; чіт-

кіше підійти до реалізації принципів «законності» та «справедливості» та ін. Потрібно відзначити, що з огляду на це про «кару» зазначено і в загальних кримінально-правових положеннях. Так, поняття «кара» як складова частина покарання прямо закріплена в чинному КК України (ч.2 ст. 50). Також у розділі 3.2. «Покарання» проєкту КК, підготовленого Робочої групою, у ст. 3.2.1. «Поняття та мета покарання» закріплено, що покарання є кримінально-правовим засобом, яке застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, з тим, щоб через кару досягнути мети забезпечення людини, суспільства та держави від нових кримінальних правопорушень [28]. Отже, покарання як необхідна форма реалізації кримінально-правових положень є необхідною умовою дотримання правопорядку у суспільстві. Водночас, «неякісний» вибір виду покарання (за багатьма відомими показниками) не лише ускладнює або унеможливорює досягнення необхідних результатів, а й взагалі підриває авторитет правосуддя, порушує права і свободи людини [29]. Це дає змогу детальніше зупинитися на покаранні та його каральних можливостях, що буде зроблено багато в чому з урахуванням зарубіжного досвіду, зокрема й статистичних даних.

8. Покарання з урахуванням зарубіжних відомостей

Спочатку декілька важливих тез. Перша. Раніше знайомство із законодавством і практикою зарубіжних держав, зокрема європейських, мало пізнавальний характер, не більше того. Але розвиток суспільних відносин, особливо останніми роками, не просто надає реальності такому досвіду. Загальна, якщо навіть не принципова, схожість багатьох процесів, зокрема і негативних, дає змогу шукати, розробляти, пропонувати подібні, якщо навіть не єдині такі заходи кримінально-правового характеру, з врахуванням, безумовно, національних особливостей, що також надає можливість прагматично оцінювати зарубіжний досвід.

Друга. Загалом у зарубіжних країнах, передусім тих, яких ми, як вище вказувалось, традиційно «звемо» західними, є дві основні групи покарання, котрі інколи називають видами покарання. Одна – це «лімітування», «звужування» волі в широкому розумінні, яка включає в себе всі можливі види обмеження, позбавлення особи можливостей вільного користування свободою. Друга – це майнові покарання, теж у широкому розумінні цього поняття.

Тому аналіз почнемо з одного з видів покарань, яке входить у загальну групу «лімітування» волі, а саме – з позбавлення волі, яке практично у будь якій країні виступає у якості одного з основних, якщо не основним видом покарання. Потрібно підкреслити, що реалізація (теж в широкому

розумінні) саме цього виду покарання має свої складнощі. Саме тому багато в чому ця проблема обговорюється у нас детально протягом останніх років. Це пов'язано з тим, що цей вид покарання, його ефективність «самі по собі» дуже важливі. Окрім цього, ми почали звертати увагу на організаційні, фінансові та інші складові його застосування, що додатково підкреслює складнощі у застосуванні цього виду покарання. Водночас, слід зазначити, що ця проблема є достатньо складною не тільки для нас. Багато, без перебільшення, зарубіжних країн стикаються зі схожими складнощами, причому, як це не виглядає дивно, і найбільш розвинуті європейські країни. Саме тому звернемось до зарубіжного досвіду саме з цього приводу.

Первісно звернемося до англійського досвіду, тим більш, що до цього є низка причин. Основна пов'язана з тим, що ця проблема набула сьогодні в Англії не тільки організаційно-правового, а й суто політичного характеру. Так, у Англії лейбористська партія, яка у липні 2024 року сформувала новий уряд завдяки перемозі на загальних виборах, відразу стикнулася, як виявилось, з однією з основних загальнодержавних проблем, котра полягає у переповненості в'язниць, що потребує невідкладного вирішення саме на урядовому рівні. В зв'язку з цим декілька загальних відомостей: зараз у в'язницях Англії і Уельсу знаходиться 87.5 тисяч ув'язнених (традиційно у всіх західних країнах ця кількість складається з кількості засуджених та з кількості заарештованих на стадії досудового слідства). Тому, образно кажучи, «вільних» місць в установах Англії і Уельсу залишилось приблизно тисячі півтори, і коли вони будуть заповнені остаточно, то поліція не буде мати можливість затримувати правопорушників, а суди – їх заарештовувати у зв'язку з відсутністю місць. Така ситуація, за думкою вищих урядовців, може прямо паралізувати усю державну систему боротьби з усією сукупністю кримінально-протиправних посягань, і якщо не застосувати організаційно-оперативні заходи щодо подолання цього становища, то це не тільки паралізує усю систему кримінального правосуддя, а й спровокує «розгул» криміналітету [20].

Як вважають безпосередньо англійські фахівці, оперативні заходи можуть дозволити вивільнити до 5 тисяч місць у тюрмах, але це лише «відстрочка» максимум на рік-півтора. Необхідна значна реформа системи кримінальної юстиції, кримінального правосуддя, поліції, системи соціальної реабілітації та реінтеграції колишніх в'язнів тощо. Без здійснення таких радикальних перетворень практично неможливо усунути причини того складного становища, в якому опинилася сьогодні англійська система кримінальної юстиції. Але це непросте рішення, бо спочатку потрібно встановити: які заходи потрібно визнати першочерговими, які – основними, які – вторинними, які – додатковими; що повинно знаходитись в ос-

новні таких рішень – політична кон'юнктура чи продумані правові аргументи? Складні питання, особливо в зв'язку з тим, що мова йде про кримінальну політику.

Продовжуючи такий аналіз, звернемося до подібних складнощів у ще в одній розвинутій європейській країні – у Нідерландах, де також бракує в'язниць, частина яких, доречі, не так давно, багато в чому на вимогу бізнесу, була перетворена у центри розваг, готелі та кінотеатри. Крім того, сьогодні існує гостра нестача персоналу у в'язницях, що, звичайно, перешкоджає цим установам належним чином виконувати свої завдання. Це призвело до того, що частина засуджених у Нідерландах відбуває покарання у в'язницях за кордоном, в першу чергу, у в'язницях Бельгії і Норвегії, а частина засуджених, для яких вільних місць не знайдено, очікують «свого часу» в черзі. Декотрі з них чекають свого реального «ув'язнення» вже 8-9 місяців, після «отримання» відповідного вироку. Отже, і у цій країні такі показники свідчать про суттєві проблеми у сфері кримінальної юстиції [30].

Схожі проблеми у функціонуванні сфери кримінальної юстиції наявні практично у всіх європейських країнах, незважаючи на те, що вони мають різний рівень свого соціального розвитку та неоднакові правові системи. Можливо припустити, що багато в чому сутність цих проблем полягає в тому, що в основі таких заходів часто знаходиться не завжди аргументована концепція протидії кримінально протиправним посяганням на загальному та видовому рівнях, не завжди продумана наукова доктрина, не завжди зрозумілі загальні рекомендації щодо практичного застосування положень кримінального права, не виключаючи при цьому політичні чи фінансові «аргументи», що додатково погіршує складну ситуацію з впливом на найбільш небезпечні порушення встановленого правопорядку.

9. Пошук альтернатив

В зв'язку з наведеними вище положеннями, при аналізі інституту покарання, потрібно звернути увагу на одне суттєве положення. Воно полягає у тому, що при застосуванні покарання, дослідженні його ефективності потрібно встановлювати необхідність його застосування не тільки в загальному плані, а й з урахуванням видових характеристик кримінально-протиправних посягань та осіб, які їх вчинили, що повинно знаходити своє «відображення» і у конкретних видах покарань. Зазначимо, що в даному випадку розмежування потрібно проводити не між формами застосування положень кримінального права, а диференціювати такі заходи саме в «середині» інституту покарання. Саме такий підхід буде покладено в основу цього підрозділу.

Саме завдяки такому підходу, останнім часом спеціалісти практично у всіх країнах достатньо активно шукають нові, альтернативні, поруч з існуючими, форми здійснення державно-правового примусу, засоби державного впливу на осіб, які вчинили кримінально-протиправні посягання. Але, на нашу думку, такий «пошук» від самого початку повинен мати необхідний рівень продуктивності, щоб під час безпосередньої реалізації та на наступних етапах вибір та застосування «новітніх» заходів мали необхідну (достатню) соціальну корисність.

Саме тому від самого початку такий пошук, на нашу думку, багато в чому повинен залежати не тільки від загальних, а багато в чому, якщо не в основному, від видових характеристик кримінально-протиправного посягання. Так, оцінюючи характер та ступінь суспільної небезпеки відповідного посягання, його спрямованість, ми, підходячи до цього з позицій складу кримінального правопорушення, звертаємо увагу, в першу чергу, на діяння як на формалізований акт усвідомлено-вольової поведінки людини, яка має видимі та «невидимі» соціально-правові наслідки. Потім, підходячи до проблеми встановлення характеру та ступеня суспільної небезпечності конкретного діяння, його спрямованості та ін., ми, поруч з вищевказаним обставинами, починаємо детальніше аналізувати психічне ставлення людини до відповідних діянь, до характеристик, котрі притаманні такій особі, її ментальним проявам на різних рівнях та ін. За великим рахунком, якщо, умовно кажучи, спростити будь яку, у тому числі і правову, оцінку конкретного вчинку, ми встановлюємо (намагаємось встановити): чому (навіщо, для чого) конкретна людина це зробила, а потім, об'єднуючи у такій правовій оцінці і людину з усіма її особистими характеристиками, і ті думки та наміри, які вона при цьому мала, і ті діяння, які вона вчинила (намагалася чи планувала вчинити), і вибирається (повинна вибиратися) відповідна державна «відповідь». Саме тому, шукаючи нові (альтернативні) заходи державно-правової реакції, в нашому випадку – покарання, потрібно відразу, від самого початку розуміти, що вони будуть застосовуватися відносно конкретної особи, яка вчинила конкретні діяння, з усіма «супроводжуваними» ознаками щодо сучасності та перспектив цього. Тому, на нашу думку, характер та ступінь суспільної небезпеки є (але це не повинно сприйматися як «сретичні» думки) «вторинною» оцінкою вчинку, котра також, безумовно, важлива, але ж загальна, комплексна правова оцінка всієї «події», включаючи і характеристику особи, «сильніша» (повинна бути «сильнішою») при загальному «враженні» від вчинку, тим більш при визначенні покарання. Отже, коли ми розробляємо (пропонуємо) форми державно-правового реагування, передусім – покарання, дуже важливо (у будь якому разі, точно не байдуже), якої спрямованості,

якого змісту були відповідні кримінально-протиправні дії конкретної людини. Це були, наприклад, посягання на життя та здоров'я, або на статеvu свободу, або на економіку, або на державну безпеку та ін.? А це, на нашу думку, повинно точніше спрямувати до пошуку виду державної реакції, тому що неможливо (принаймні, небажано) вбивці, корупціонеру, державному зраднику призначати «однакове» покарання, зокрема пропонуючи (застосовуючи) і нові (альтернативні) його види. Отже, на нашу думку, «зміст» протиправних діянь (в широкому розумінні) повинен мати і відповідний пропорційний (адекватний) «зміст» покарання як конкретної форми державної реакції на відповідне діяння осудної особи, яка досягла для цього необхідного віку.

10. Економічні кримінальні правопорушення

Потрібно нагадати, що кримінально-протиправні посягання, порушуючи суттєві процеси в економіці, мають значну суспільну небезпеку, котра набагато зростає, коли це відбувається в часи особливого (надзвичайного) стану. В зв'язку з тим, що в Україні наразі діє воєнний стан, кримінально-протиправні посягання проти воєнної економіки достатньо часто значно перевищують рівень шкоди, які традиційно завдають такі діяння [31]. Почати аналіз потрібно з констатації того, що чинний КК України не виділяє такі кримінально-протиправні посягання у відокремлену групу, що не тільки створює певні проблеми у побудові системи Особливої частини, а й певною мірою свідчить, що сьогодні і на національному, і на міжнародному рівнях, не існує достатньо узгодженого визначення такої категорії суспільно-небезпечних діянь, хоча на необхідності цього постійно наголошується та надаються відповідні пропозиції. Так, наприклад, Інститут ООН Азії та Далекого Сходу щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками (UNAFEI) ще в 70-х роках минулого століття запропонував вважати, що такі протиправні діяння: 1) відбуваються у процесі професійної діяльності; 2) у межах та під прикриттям законної економічної діяльності; 3) мають корисливий характер; 4) мають систематичний розвиток, що триває; 5) завдають шкоди економічним інтересам держави, приватного підприємництва та громадян; 6) здійснюються юридичними та фізичними особами, що діють від імені та на користь підприємства [32]. Наведені ознаки таких діянь, незважаючи на корисність їх визначення, мають достатньо загальний, скоріше, кримінологічний характер, що не дозволяє надати саме кримінально-правову оцінку таких діянь. Тому, усвідомлюючи необхідність саме кримінально-правового визначення, ми свого часу запропонували визначення та систему цієї категорії суспільно-небезпечних посягань, яка за основними показниками зберегла, на нашу

думку, обґрунтованість і до сьогодні [33]. Причому, це важливо не тільки в плані загального визначення, а і в плані визначення та застосування необхідних кримінально-правових заходів протидії таким видам суспільно-небезпечних посягань в цілому та їх формам, в тому числі і застосування покарання.

Тому при встановленні покарання (в широкому розумінні) за економічні кримінальні правопорушення потрібно розв'язати низку складних питань. Наприклад, чи існує певний «збіг» обставин (чи ні), які можуть слугувати «методичними рекомендаціями» при застосуванні покарання за економічні правопорушення, тобто чи необхідно застосовувати загальні підходи до такого визначення, чи все це має видові «корективи»? Наприклад, кримінально-протиправні посягання проти власності та у сфері господарської діяльності – це «прямі» кримінальні правопорушення, зі свого боку, наприклад, «білокомірцеві» кримінальні правопорушення та корупційні прояви мають (можуть мати) тільки «економічний» вираз. Ще одна форма таких посягань – предикатні кримінальні правопорушення [34], наприклад, «відмивання брудних» грошей, які теж мають суто економічну спрямованість, але «первісними» тут можуть виступати суспільно небезпечні діяння, які можуть мати зовсім «неекономічний» характер [35]. Загалом, всі такі посягання (прямі, опосередковані чи «вторинні») традиційно відносять до сфери тіньової економіки. Отже, виникає питання: як повинно відбуватися вирішення такої проблеми, тобто що повинно бути «в думках» у держави стосовно такого вибору заходів? Вірогідно, «кон'юнктурність» держави в таких випадках, передусім, при виборі форм та видів своєї реакції, зокрема і відносно кримінально-протиправних посягань економічної спрямованості, може, як це можна «суб'єктивно» уявити, реалізовуватися через наступні «міркування». Наприклад, особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке «Я» (тобто держава) визнала кримінально-протиправним посяганням економічної спрямованості, і тому така особа повинна бути «покарана» (в широкому розумінні) за те, що вона порушила «батьківську заборону». Проте є декілька основних видів такої реакції: або «ув'язнення» (в широкому розумінні цього поняття), або застосування заходів, які відповідають відомому правилу «подібне лікується подібним», тобто застосування у «відповідь» на економічні кримінальні правопорушення заходів економічного, в першу чергу, фінансово-майнового характеру. В основі вирішення цього може лежати низка міркувань. Наприклад, застосування заходів фінансово-економічного характеру, як варіант можливих «державних» міркувань, не тільки поверне (може повернути) державі «кошти», які вона втратила в результаті таких діянь, і це – важливо. Це також, що теж важливо, додатково «утримує» державу від витрат, які,

бажає вона чи ні, потрібно понести насамперед на реалізацію покарання у вигляді ув'язнення. До речі, це дуже великі за обсягом витрати, які здійснюються за рахунок коштів, які традиційно вважаються «державними», але по суті – це «наші» з вами кошти. За висловом «залізної» леді Маргарет Тетчер: «Державних грошей взагалі не існує, це гроші платників податків» [36].

Детальніше про такі «гроші» та їх витрачання... Почнемо «з кінця», а саме – з етапу утримання у відповідних установах ув'язнених за рахунок державного бюджету (тлумачення цього поняття вище надавалось), включаючи функціонування таких установ, забезпечення ув'язнених необхідними побутовими умовами, витрати на персонал таких установ (згадаємо проблеми у Нідерландах) тощо. Ще один «витратний» напрямок – значні витрати на функціонування судів та правоохоронної системи в цілому. Сучасне розслідування проблем, пов'язаних, наприклад, з матеріальним, насамперед – пенсійним, забезпеченням представників окремих прошарків юридичної спільноти свідчить про наявність певних складнощів в цій сфері [37]. Це загалом значні кошти, які держава «витрачає» (повинна «витратити»), здійснюючи кримінальну політику у загальному розумінні, замість того, щоб вкласти їх у розвиток більш важливих соціальних сфер [38]. Тобто, якщо за економічні кримінальні правопорушення, які вже спричинили реальну економічну шкоду, слідує ув'язнення виконавця (та інших «причетних»), то це вже, можливо, нехай образно, дає змогу враховувати, що «з'являється наступна «шкода», яку зазнає держава, реалізуючи свою «реакцію» за «рахунок» процедури розслідування та функціонування системи ув'язнення. Водночас, застосовуючи економічні заходи у вигляді покарання, держава і відшкодовує наслідки, і не має «додаткових» витрат, пов'язаних з реалізацією своєї реакції. Якщо до цього додати, що безпосереднє ув'язнення може вплинути, а достатньо часто так і відбувається в реальному житті, на менталітет засудженого, формуючи у нього сталі, якщо і не суто кримінальні стереотипи, то принаймні негативні «трафарети», які можуть проявитися (проявляються) в його подальшому житті, то необхідність застосування майнових покарань отримує додаткові аргументи.

Безумовно, кажучи про економічні кримінальні правопорушення, потрібно враховувати, що саме економічні мотиви чи/або економічні наслідки відповідних діянь, які від самого початку винною особою прораховувались, повинні бути основними при встановленні змісту відповідного протиправного діяння, бо такі наслідки можуть наставати і в результаті зовсім «інших» за своєю спрямованістю діянь «супроводжуючого» характеру. Тому економічними за своєю сутністю слід вважати тільки ті кримінальні

правопорушення, які за змістом, напрямками, шляхами реалізації, наслідками мають суто фінансово-майновий характер.

11. Тезово про основні положення майнових покарань

Майнові покарання – це покарання, які, насамперед, повинні впливати (бажано, що б впливали) на майновий стан відповідний особи. При цьому, і це важливо підкреслити, ця група покарань повинна обов'язково мати усі ті ж «професійні» ознаки, які мають й інші види покарань, тобто мати необхідний саме каральний рівень, що б забезпечити, про що було вказано ще в КК Франції 2010 року, «невигідність» вчинення відповідного кримінально протиправного посягання, зокрема й повторно. Тому почати потрібно із твердження, що майнові покарання не повинні розглядатися як «додаткові», «пом'якшуючі», «компромісні» та інші такі варіанти покарань. Навпаки, в умовах ринкової економіки, де фінансове благополуччя, насамперед – майнове забезпечення, складає одну з центральних, якщо не основних, умов життя, потрібно розумно оцінювати «корисність» цієї групи покарань та продумано їх застосовувати. Отже, майнові покарання мають оцінюватись так само, як й інші групи та види покарань, тобто призначатися відповідно до характеру та ступеня суспільної небезпеки, протиправного діяння, яке було вчинено, та мати необхідну, достатню для даного вчинка, каральну складову. Це перша, обов'язкова умова, яку потрібно враховувати, аналізуючи ці покарання. На нашу думку, такий підхід до розуміння дійсної сутності майнових покарань відсутній сьогодні, умовно кажучи, і на офіційному рівні. Наприклад, штраф, який повинен бути одним з найбільш реальних та дійових видів покарання, особливо в умовах ринкової економіки, вказаний першим в загальній класифікації видів покарань (ст. 51 КК), визнаний тим самим найбільш м'яким видом покарання.

По-друге, майнові покарання – це група покарань, яка включена до загального переліку усіх тих покарань, які є сьогодні у кримінальному праві України. Тому вони мають (повинні мати) основні, так би мовити, догматичні складові покарання, які притаманні покаранню у будь-якому його зовнішньому виразі. Це: 1) покарання є мірою примусу; 2) покарання застосовується від імені держави; 3) покарання застосовується за вироком суду; 4) покарання застосовується лише за скоєння кримінального правопорушення; 5) покарання застосовується лише до винної особи; 6) покарання складається з позбавлення і обмежень певних прав і свобод особи; 7) позбавлення та обмеження, з яких складається покарання, повинні бути передбачені кримінальним законом; 8) заперечення мети заподіяння фізичних страждань (у власному розумінні цього) та приниження людської гідності винного; 9) необхідність застосування саме покарання; 9) достат-

ність застосування покарання, яке повинно визначатися його пропорційністю характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння та характеристикою особистості винної особи.

І на останок, ще одна обов'язкова умова: до майнових покарань потрібно віднести ті види покарань, які, як вище вказувалось, пов'язані з обмеженням майнових прав (реквізуванням майна) засудженого саме за економічні кримінальні правопорушення задля «збереження» необхідного рівного співвідношення у відповідному кримінально-правовому заході намірів винної особи, яка вчинила діяння протиправного майнового характеру, та відповідної, так би мовити, адекватної, «пропорційної», «зрівняльної» з такими намірами винного, фінансово-майнової реакції держави. При цьо-

му, принципово потрібно розрізняти (!) кримінально-правові заходи та заходи, які існують у інших галузях права, і які у цих галузях спрямовані «тільки» на відшкодування (погашення) матеріальних збитків. Загалом, як відомо, правова відповідальність – це поняття, що включає в себе майже всі види обов'язків, зобов'язань, боргів, що виникають з положень договору, делікту чи закону. Наприклад, спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав – це закріплені законом матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких провадиться відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника. В кримінальному провадженні так само вважається, в певних випадках, за доцільне застосовувати до винної особи заходи, спрямовані на відшкодування майнової шкоди або її компенсацію. Проте, тут це, підкреслимо, «супроводжуючи» заходи. Кримінальні покарання майнового характеру, на відміну від інших видів майнового «відшкодування», передбачених іншими галузями права, є реалізацією однієї з основних форм державної реакції на кримінально-протиправне посягання з усіма обов'язковими ознаками цього, в тому числі і кари! Безумовно, за великим рахунком, покарання, за своєю загальною сутністю, – це так званий символічний акт, який не може бути рівнозначним кримінально-правовому посяганням. Застосування таких заходів, в тому числі і майнових, є знаком, який «виражає», що суспільству було завдано соціально-правової шкоди, яку необхідно певним чином у соціально-правовому вимірі компенсувати саме за рахунок покарання (Prof. Dr. X. Giertsen). При цьому, важливо враховувати, що покарання, маючи відповідні властивості, повинно також, незважаючи на усі більш значні та менш значні відзнаки, реально впливати на винну особу. Якщо такого впливу немає, тобто особа не відчуває «смак» покарання як реакцію на саме такий її вчинок, то це, навпаки, може зміцнити в неї почуття безкарності, з усіма можливими наслідками.

Саме такий напрямок впливу положень кримінального права, дає змогу більш детально звернути увагу на цю важливу складову кримінального права в цілому та покарання – зокрема. Вище, коли аналізувались загальні положення держави та права, вже зверталась увага на вплив правових положень на людську свідомість. Все це зберігається, можливо навіть у більш виразному вигляді, і при оцінці можливостей кримінального права. Саме тому, психологічна складова в впливу на свідомість кримінального права заслуговує на свою, в певній мірі, відокремлену увагу. Від розуміння, на рівні індивідуальної та групової свідомості, сутності можливостей кримінального права, рівня його «проникнення» у людську свідомість, їх «відображенні» у людській свідомості обліку та врахування на рівні людської поведінки, залежить, по суті, і правотворчість, і законотворення, і правозастосовна робота, і профілактична діяльність, їх рівень та глибина, результативність тощо.

Так, якщо починати, умовно, кажучи по черзі, з урахуванням суто прагматичного підходу, то психологічна оцінка можливостей кримінального права, його «здатність» мати необхідний вплив на осіб, які вчиняють суспільно-небезпечні вчинки, на динаміку вчинення таких діянь та інш., грає, за нашою думкою, центральну роль при прийнятті рішення (на всіх рівнях) про криміналізацію чи декриміналізацію (уточнення); пеналізацію чи депеналізацію (уточнення) відносно конкретного діяння чи групи таких діянь, чи формулюванні (розробці) основних положень здійснення цього. Також, потрібно враховувати, що певний різновид саме такого «позитивного» сприйняття кримінального права проявляється при оцінці його можливостей з точки зору професійної правосвідомості, коли, наприклад, судді та співробітники правоохоронних органів реально зважують його можливості при практичному застосуванні. Ще один напрямок впливу кримінального права на людську свідомість проявляється (бажано що б проявлявся) у загально-профілактичній діяльності, коли його положення, в силу різних причин, має загально «утримуючий» вплив на людську поведінку.

Самостійний напрямок пов'язаний вже з конкретним застосуванням положень кримінального права відносно людини, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння і «потрапила» у сферу кримінального права. Тут, положення кримінального права, їх вплив на свідомість такої особи має вже іншу, суто реальну спрямованість і починає проявлятися вже на етапі правової оцінки (кваліфікації) суспільно-небезпечного посягання та в остаточному вигляді проявляється (повинно проявлятися) на стадії прийняття підсумовуючого рішення у кримінальному провадженні. З нашої точки зору, будь яке таке рішення має свій вплив на людську свідомість. При цьому,

можливо стверджувати, що психологічний вплив на людську свідомість має різну спрямованість. Так, в одних випадках, наприклад, в процесах криміналізації оцінюються «позитивні» так звані «охороні» якості кримінального права, а у випадках застосування (можливого застосування) кримінального права, оцінюються вже його каральні «негативні» можливості. Всі такі психологічні прояви мають (повинні мати) свою реалізацію і на загальному рівні, і на рівні його видових характеристик, в тому числі і при такій оцінці майнових покарань.

Окремо потрібно зупинитися на більш предметному впливі на свідомість особи на стадії реального виконання покарання, в нашому випадку – майнового. Безумовно усі види покарань мають (повинні мати) вплив на свідомість засудженого з метою «через» обмеження утримати його від вчинення наступних кримінально-протиправних посягань. Звісно такий результат можливо передбачати (припускати), в першу чергу, при наявності пропорційності між характером і ступенем суспільної небезпеки кримінально-правового посягання, ознаками, які характеризують особистість винної особи, його особистих характеристик та видом і розміром покарання. Найбільш зримо це можливо побачити при застосуванні такого виду покарання як позбавлення волі. Кажучи в загальному плані відомо, що цей вид покарання впливає на психіку винного завдяки «обмежувального» характеру цього виду покарання щодо вільного «пересування» з метою утримати його от вчинення нових кримінально-протиправних посягань. Але, потрібно підкреслити, що зміни у психіці засудженого, можуть, по-перше, не мати кінцевого позитивного характеру, а, по-друге, можуть «взагалі» змінювати психіку такої людини, причому не тільки у позитивному напрямку. Взагалі вважається, що такі зміни починають відбуватися на рубежі після п'яти років знаходження у кримінально-виконавчій установі. Взагалі, це дуже складна проблема, яка має комплексний «продовжувачий» характер і кримінальна спрямованість свідомості може не стільки «закінчуватися» після відбуття покарання, скільки, умовно кажучи, з цього починається. Фахівці це добре розуміють. Наприклад, професор-психолог Стенфордського університету у США Філіп Зімбардо ще у 70- роках минулого століття проводив у цьому університеті дослідження, коли група студентів розділялась на ув'язнених та охоронців і саме у такій якості вони у спеціально-закритих приміщеннях університету починали приймати участь у такому експерименті. Потрібно відмітити, що негативні зміни, в тому числі і значні, причому, і це потрібно підкреслити, відбувались і тих, і у інших представників цих груп учасників експерименту, достатньо швидко [39]. Не розвиваючи відомості про це, в той же час завершуючи цю думку, необхідно звернути увагу, що кримінальне право взагалі, і покаран-

ня – більш конкретно, мають безпосередній вплив на основні психологічні характеристики людей, на їх свідомість, в першу чергу, тих, які знаходяться «всередині» системи виконання покарань, що потрібно обов'язково враховувати оцінюючі усі аспекти застосування кримінального права.

12. До питання про пошук компромісів

Кількість кримінально-протиправних посягань, не торкаючись «якісних» показників, зростає практично у всіх країнах. В зв'язку з цим, як би ми не намагались «маніпулювати» зі статисткою, навіть якщо погодитись, що ці показники не дуже зростають, в той же час, їх не стає менше, що продовжує зберігати перманентну соціальну напругу в суспільстві за багатьма показниками. Намагання держави певним чином вплинути на таке становище має, користуючись економічною термінологією, достатньо часто, «нерентабельний» характер. Тобто держава докладає багато різного роду зусиль, зокрема, організаційних, правових, фінансово-економічних, політичних та інш., а того результату, на який мають надію держава і населення відповідної країни, по суті немає.

Безумовно, в цій публікації не буде робитися спроба встановити, чому так відбувається, та які причини такого становища. Це дуже складна проблема, в основі якої можуть знаходитись: значні соціальні детермінанти, складнощі в ідеології та проблеми з правосвідомістю, прорахунки у плануванні та здійсненні державою охоронної функції, зокрема кримінальної політики загалом та окремих її напрямків тощо. Це дуже складне завдання, пов'язане з необхідністю здійснення такого реального аналізу на усіх рівнях, але, кажучи в ідеалістичному вимірі, він виглядає необхідним, якщо держава дійсно бажає, що б всі її багаточисельні зусилля, були, використовуючи цю ж термінологію, «рентабельними». І саме на це зверталась увага раніше, із наголошенням, що аналізувати потрібно не тільки «посткримінальну» поведінку, а події та обставини, які відбуваються забагато раніше. Але це, з відомих чи невідомих причин, дуже часто не отримує необхідного розвитку.

Навпаки, достатньо часто саме на «посткримінальній» поведінці сконцентрована основна увага. Тому повторимо, по-перше, держава розуміє (повинна розуміти), що кримінально-правові заходи, включаючи усі зусилля такого напрямку, не є «рентабельними» на необхідному рівні. По-друге, водночас, держава дуже часто намагається вирішити будь яку більш-менш значну проблему, яка виникає в суспільстві, застосовуючи саме кримінально-правові заходи, що достатньо часто, на що теж вище зверталась увага, не тільки не сприяє покращенню відповідної ситуації, а інколи і навпаки – сама «створює» людей, які «налаштовані» на негативну

поведінку. Саме тому виникає певний парадокс: держава, з одного боку, має (встановлює) велику кількість (без перебільшення) криміналізованих суспільно-небезпечних діянь, реальну значну кількість виконавців таких діянь, а з іншого – загалом непродуктивні зусилля щодо подолання цього становища. Потрібно враховувати, що це стосується не тільки України.

Саме тому, на нашу думку, держава намагається (вірогідно, намагається) знайти шляхи покращення такої ситуації, в тому числі, що є важливим, відшукати «будь-які» шляхи для хоча б скорочення (зменшення) своїх великих витрат, повторимо, не завжди продуктивних, на все, що тією чи іншою мірою «пов'язане» з державно-примусовою реакцією держави на кримінально-протиправні посягання. Саме в зв'язку з цим і з'являються нові або ті ж самі, які раніше існували, але у модифікованому вигляді, або інші, форми такої реакції, які відображають спроби будь яким чином якщо не вплинути на детермінанти кримінально-протиправних посягань та на осіб, які вчиняють такі діяння та ін., то хоча б «скоротити» ті великі витрати, які держава повинна нести, намагаючись «відповісти» на всю сукупність кримінально-протиправних посягань та/або окремі їхні види. Є, як відомо, різні спроби реалізації таких, умовно «інших» намагань. Зупинимося тільки на двох, саме в такому розумінні. Це: інститут «угода зі слідством» та експеримент щодо можливості вибору особою поліпшених умов перебування в слідчих ізоляторах.

Регламентація визначення та застосування інституту «угода зі слідством» міститься у ст. ст. 468-476 Кримінального процесуального кодексу України. Вважається, що така угода є різновидом чи додатковою складовою угоди про визнання винуватості «a plea deal», яка передбачає офіційну угоду між прокурорами та підозрюваним/обвинуваченим щодо визнання останнім вчинення кримінального правопорушення. Підозрюваному/обвинуваченому це дає надію на зменшення строку позбавлення волі або застосування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, скоріше, майнового характеру. Це має свій «інтерес» і для держави, зокрема, переваги для функціонування сфери кримінальної юстиції в державі, на проблеми в діяльності якої зверталась увага вище. Це, наприклад, певна економія часу, коли, наприклад, судові процеси не тягнуться довго, а здебільшого, за умови відповідної угоди, проходять дуже швидко та складаються, як правило, з одного судового засідання, під час якого суд затверджує умови, які наявні в угоді між обвинуваченим і слідством. Це також зберігає державі кошти, про які теж вище згадувалось, причому – на усіх етапах здійснення кримінального провадження. Є і інші такі обставини. Проте, аналізуючи цей інститут, потрібно зауважити, що його застосування, яке тягне за собою зменшення виду та розміру покарання, залежить не тільки від визнання

вини особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, та погашення усіх видів майнової шкоди, яка була спричинена конкретними діями. Для застосування цього інституту, і на цьому важливо наголосити, необхідна і низка обов'язкових, можливо, «первісних» (які лежать в основі), принципів умов, виконання яких не дають змогу (не повинні давати змогу) вважати положення цього інституту «лагідним» за собом «уникнення» кримінальної відповідальності за рахунок лише визнання вини та сплати матеріальної «компенсації». Зазначимо, що саме ця обов'язкова (!) умова (необхідність) з боку особи, яка визнана підозрюваною, є домінуючою при прийнятті рішення: окрім визнання особою своїх протиправних дій, вона має надати слідству повну інформацію або свідчення, що дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності й інших осіб, які є організаторами (співучасниками) злочину. Безумовно, є відповідні положення, які дозволяють встановлювати об'єктивність таких даних, уникнути надумані наговори на адресу інших осіб та ін. Наш, достатньо новий, досвід в цьому напрямку багато в чому спирається на зарубіжну сталу практику, де вважається, що саме «викривання», яке не є формою «наговору», є саме тією обов'язковою (!) умовою застосування цього інституту, що вважається одним із найефективніших способів виявлення неправомірної поведінки, яка посягає на суспільні інтереси [40].

Отже, за відсутності цього і в конкретному випадку, і в загальному розумінні, «тільки» визнання вини не є так би мовити основною обставиною при притягненні винної особи до кримінальної відповідальності, реалізації положень кримінального права, зокрема і реального застосування покарання. Тобто потрібне, умовно кажучи, «щось» суттєво більше, ніж «тільки» визнання своєї провини. В даному випадку це на кшталт «привести друга». Тому, як би ми ментально не ставились до цієї обов'язкової умови, але, як відомо, *dura Lex, sed Lex*. І винна особа або погоджується на такі умови, або ні – *nulla tertia optio*. Доречи, ці обставини, тобто обов'язкова наявність основних умов, поза визнання вини та погашення шкоди, породжували певні складнощі при обговоренні цього року у Верховній Раді законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності укладення угод про визнання винуватості», але все ж ті принципи положення, про які ми говоримо, були залишені в остаточній редакції цього Закону [41]. Безумовно, наявність таких, багато в чому нових для нашого правового менталітету, інститутів породжує певні організаційні та змістовні ризики, що потребує необхідної уваги при їх оцінці та застосуванні [42].

Наступним таким положенням є застосування VIP («платних») камер під час перебування особи, яка взята під варту, в слідчих ізоляторах ДКВС. Положення про експериментальне застосування такого проекту регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 року, № 305 «Про запровадження експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ: № 1297 від 09.12.2021 та № 514 від 26.04.2022). Безумовно, ця ідея не знайшла повної підтримки у фахівців, які вважають, що тим самим порушується так званий принцип рівності серед осіб, які вчинили кримінально-протиправні посягання [43]. Треба додати, про що свідчить і зарубіжний досвід, що не все так просто при вирішенні цього питання, і такі умови утримання не потрібно розглядати як «беззастережне пом'якшення». Наприклад, скандальному реперу P. Diddy, який затриманий з приводу організації відомих «зустрічей», були обрані «vip»-умови перебування. Але усі «додаткові» умови такого перебування у в'язницях США включають в себе тільки його спортивний костюм та кросівки: ані мобільний телефон, ані інші «поблажки». Адміністрація в'язниці «зі свого боку» видає йому у «постійне» користування Біблію і одну книжку на тиждень. І все! [44].

В плані пошуку можливих рішень, у будь якому разі у напрямку, який обговорюється, потрібно подивитися на результати цього експерименту. Можна припустити, що тут держава намагається «перекласти», «розділити» «свій» майновий «вантаж» між собою і особою, яка підозрюється у вчиненні відповідних діянь, та готова «розділити» з державою витрати на своє утримання. Такі дії, кажучи обережно, можна зрозуміти. Наприклад, за останніми даними, вартість утримання одного ув'язненого в Україні складає приблизно 10 тисяч гривень на місяць [45]. Якщо перемножити цю цифру на загальну кількість ув'язнених [46], то ці міркування отримують матеріальне підтвердження. Отже, це знову привертає увагу до необхідності пропорційного співвідношення функціонування кримінальної політики та всіх її складових з реальними витратами держави.

Водночас, ці міркування потрібно розуміти правильно. Безумовно, невідворотність кримінальної відповідальності, чіткість та законність у застосуванні кримінально-правових заходів повинна завжди існувати. Саме це і є, на чому треба наголосити, однією з основних ознак суверенності держави, на чому ми постійно наполягаємо. Проте, розуміючи це як обов'язкову ознаку «портрету» конкретної держави, від самого початку потрібно підходити до цього виважено, бо застосування будь яких заходів кримінально-правового характеру має бути не тільки необхідним чином

го прощального візиту до України Спецпредставник уряду США щодо відновлення України пані Пенні Пріцкер, однією з 5 обов'язкових умов, які Україна повинна виконати, є боротьба з тіньовою економікою [50]. І це не просто констатація факту, це певні вимоги для української держави. Так, наприклад, у серпні 2024 року у Києві почала працювати Місія ЄС з моніторингу Плану України «Ukraine Facility», яка в цілому позитивно оцінює виконану роботу. Проте, на думку членів комісії, ще залишаються невиконаними, принаймні на необхідному рівні, низка вимог, зокрема і правової спрямованості. Мова йде, про: збільшення штату співробітників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; набуття чинності змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо боротьби з корупцією; затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії повернення активів на 2023-2025 роки тощо [51]. Так, ця проблема дійсно потребує поступового вирішення. Що б розуміти її масштабність в Україні достатньо зазначити, що, наприклад, населення в Україні офіційно заробляє 1 трильйон гривень на рік, а витрачає фактично 3 трильйони гривень, що не тільки виключає цей грошовий масив з податкової системи, а й дає змогу використовувати його за різними неофіційними напрямками, в тому числі і на подальший розвиток не тільки тіньової, а й кримінальної економіки [52]. І саме тому міжнародні партнери весь час наполягають на тому, що фінансова допомога, яку вони нам надають, обов'язково повинна поєднуватися з діяльністю щодо «знаходження» та використання наших внутрішніх фінансів. Тому, повертаючись до питання про реальність майнових покарань в сучасних умовах та в перспективі, зазначимо, що тільки наявність реальної системи контролю за доходами фізичних та юридичних осіб надасть таких засобам саме карального характеру. Так, покарання, його зміст та видові характеристики визначаються не тільки правовими положеннями, а й багато в чому – культурою нації, тому в таких питаннях, по-перше, неможливо покладатися, умовно кажучи, на «інстинкти» (N. Christie) та, по-друге, особливості застосування традиційних покарань «у новій редакції», потребують продуманого врахування теоретичних, законодавчих та практичних положень.

14. Підсумкові висновки

На сучасному, дуже складному, етапі розвитку України процес реформування правової системи, системи права, кожної галузі права, зокрема і кримінального, має дуже динамічний характер. Здійснення таких реформи сьогодні потрібно міркування і про «завтра». У будь якому разі, такі процеси у кримінальному праві повинні бути максимально вираженими, для того щоб і традиційні, і новітні положення права та законодавства цього

напрямку були максимально обґрунтованими, щоб від самого початку не допустити, умовно кажучи, «девальвації» кримінального права, що, зі свого боку, буде напряму впливати на реальність кримінальної політики, ефективність протидії кримінально-протиправним посяганням, формування необхідного рівня правосвідомості у суспільстві, загалом реальності та продуктивності усіх форм відповідної державної реакції на події, в тому числі, і соціально-негативні, які відбуваються у суспільстві. Причому, цілі, завдання та функції кримінального права (в широкому розумінні) повинні мати і стратегічний, і тактичний характер. Це стосується кримінально-правової матерії в цілому і окремих її складових. Саме тому визнання такої соціально-правової «місії» кримінального права щодо охорони особистості, суспільства та держави потребує постійної уваги.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник/О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге., переробл. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
3. Мірошниченко М. Державність і право України: генезис у європейському контексті: (з найдавніших часів до початку XIX ст.): монографія. К.: Атіка. 2006, 544 с.; Греченко В. А. До питання про сутність поняття “державність”. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 244–249 та інш.
4. Українська державність. Етапи становлення». *МСМБ*. URL: <https://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/ukrainsyka-derzhavnisty-etapi-stanovlennya/>
5. Святоцький О. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019, 23.02. Офіційне видання. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>
6. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник. / Кол. авт.; за ред. доктора юрид. наук, проф. С.В. Бобровник. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
7. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
8. Дехтярьов О.В. Теоретико-правовий зміст держави. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2018. № 3. С. 59 – 62.
9. Див. докл.: Про цілі сталого розвитку України до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року, № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

gov.ua/laws/show/722/2019#Text; Цілі сталого розвитку та Україна. Громадське обговорення проектів НПА. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

10. Див., наприклад: Вовканич С. Й. Ідеологічні засади державотворення в системі стратегізації регіональної політики, національної економіки та безпеки України. *Регіональна економіка*. 2014. № 1. С. 7 – 23.

11. Самбор М. Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2011. Вип. 87. С. 59-63.

12. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

13. Стрельцов Є.Л. Рациональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с.

14. Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2014. 368 с.

15. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

16. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 668 с.

17. Загальна теорія держави і права: підручник. / М.В. Цвік, О.П. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

18. Див. докл.: Стрельцов Є.Л. Правове регулювання або правове управління: привід для обговорення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 8 – 15.

19. Див. докл.: Стрельцов Є.Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування суспільних відносин: деякі міркування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 8 – 17.

20. Стрельцов Є.Л. Щодо форм кримінально-правової реакції держави: сучасні тенденції. *Юридичний вісник України*. № 35-36 від 1 – 15 вересня 2024 р.; № 37-38 від 16 – 30 вересня 2024 р.; № 39-40 від 1 – 15 жовтня 2024 р.

21. Філософський словник. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: УРЕ, 1986. 599 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/інспірація>

23.. Психологія когнітивних процесів: науковий посібник / Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е., Касинець М. Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ: «Видавництво Людмила» 2022. 420 с.

24. Журавльова О.В. Конативно-регулятивний вимір особистості прокрастинатора. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VIII (89). Issue 221. 2020. URL: www.seanewdim.com
25. Стрельцов Є.Л. Рациональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. 468 с.
26. Fischer. Strafgesetzbuch: StGB mit Nebengesetzen. Buch. Hardcover (Leinen) 72. Auflage. 2022 LXXVII, 2793 S. C.H.BECK. 1208 p.
27. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovyk/pomsta#:~:text=3.%20C.,кривду%2C%20заподіяне%20зло%20i%20т.>
28. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 01.08.2024 року).
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf>
29. Дудоров О. О. Спеціальні засади призначення покарання. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 121–135.
30. У Нідерландах бракує тюремного персоналу – засуджених хочуть відправляти до в'язниць за кордон. *Новини Info*. 16.08.2024. URL: <https://newsyou.info/2024/08/u-niderlandax-brakuye-tyuremnogo-personalu-zasudzenix-xochut-vidpravlyati-do-vyaznic-za-kordon>
31. Флященко М. Економічний злочин чи держзрада: де проходить межа. *Юридична Газета. Online*. № 13-16 від 6 грудня 2023 року. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ekonomichniy-zlochin-chi-derzhzrada-de-prohodit-mezha.html>
32. The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI). *United Nations. Office of Drugs and Crime*. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/PNI/institutes-UNAFEI.html>
33. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: теоретичний погляд. Монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 184 с.; Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: монографія. Одеса, Астропринт, 2000. 350 с.; Стрельцов Є.Л. Економічна злочинність в Україні: монографія. Одеса, Бахва, 1997. 433 с.
34. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 15.04.2005 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.
35. Радю П. Відмивання грошей та фінансові злочини. *Global Investigative Journalism Network*. URL: <https://gijn.org/ua/resurs-ua/vidmivanna-grosey-ta-finansovi-zlocini/>
36. Від фінансової грамотності до фінансового благополуччя. URL: <https://www.finversia.ua/finhandbook/aphorisms?page=2>

37. Винокуров Я. Як отримувати захмарні пенсії без обмежень? Інструкція від прокурорів та суддів. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/10/29/721135/>
38. Див., наприкл.: Баганець О. Десятиліття корупції в Україні: поборолі чи очолили? Аналіз стану досудового розслідування та судового розгляду корупційних кримінальних правопорушень за останні 10 років (2013–2023 рр.), де саме бюджетні витрати на утримання антикорупційної інфраструктури спеціально досліджуються окремо. *Юридичний вісник України*. № 31–32 (1515–1516) від 1–15 серпня 2024 року.
39. Велл В. Стенфордський тюремний експеримент: історія жорсткого дослідження. *Gas for Mind*. URL: <https://www.gasformind.com/stenfordskyuytuyremnyy-eksperyment-istoriya/>
40. Луцик В., Карпова О. Викриття за євростандартом: що має змінити Україна, щоб ефективніше протистояти злочинам. *Європейська правда*. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/08/8/7191317/>
41. Мамченко Н. Верховна Рада прийняла закон про угоди корупціонерів зі слідством. Судово-юридична газета. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/314246-verkhovnaya-rada-prinyala-zakon-o-soglasheniyakh-korruptsionerov-so-sledstviem>
42. Право підозрюваного на свободу від самовикриття виключає будь-який примус з боку сторони обвинувачення щодо надання їй підозрюваним інформації та доказів, які мають інкримінуючий характер та можуть бути використані стороною обвинувачення для доведення винуватості підозрюваного. Див.: Мельник М. Які ризики несе у собі «узаконавання» слідчим суддею порушення права на свободу від самовикриття. *Судово-юридична газета*. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/314374-kakie-riski-neset-v-sebezakoniwanie-sledstvennym-sudey-narusheniya-prava-na-svobodu-otsamorazblacheniya-statya-d-yu-n-professora-nikolaya-melnika>
43. Копотун І. М. Платні камери у слідчих ізоляторах: черговий реформаторський крок чи порушення принципів справедливості ув'язнених перед законом. *Наше право*. Науково-практичний журнал. 2020. № 2. С. 51–58.
44. Кудельюк А. Колишній в'язень розповів, в яких умовах тримають Р. Дідді. *Новини Live*. 2024. URL: <https://novyny.live/shoubiznes/kolishnii-viazenzrozpoviv-v-iakikh-umovakh-trimaiut-p-diddy-204687.html>
45. Коваленко М. Вартість утримання в'язня в Україні збільшилась вдвічі. *Дивись Info*. 2021. URL: <https://dyvys.info/2021/08/12/vartist-utrymannya-v-yaznya-v-ukrayini-zbilshylas-vdvichi/>
46. Станом на 25.10.2024 всього в ДКВС утримувалося 39453 особи, з них: у СІЗО та УВП – 15597 осіб; у виправних колоніях – 22957 осіб; У виховні колонії – 52 особи; у виправних центрах – 847 осіб. Див.: Ягунов Д. Кількість ув'язнених в Україні. Prevention of Torture. CPT Standards. ECtHR

Case Law. 2024. URL: <https://www.cpt-echr.com/prison-population-in-ukraine-october-25-2024/>

47. Наприклад, з половини перевірених декларацій, які були подані чиновниками за 2023 рік, тільки у одній немає помилок. Див.: Ткаченко В. Стало відомо, скільки грошей «загубили» чиновники через помилки у своїх деклараціях. Експерт. Український діловий портал. 2024. URL:

<https://expert.in.ua/politics/09102024-stalo-vidomo-skilky-groshej-zagubyly-chynovnyky-cherez-pomylyky-u-svoyih-deklaratsiyah/>

48. У липні НАЗК провело 78 повних перевірок декларацій – виявлено недостовірних відомостей на 376 млн грн. Див.: Судово-юридична газета. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/307690-v-iyule-napk-provelo-78-polnykh-proverok-deklaratsiy-vyavleno-nedostovernykh-svedeniy-na-376-mln-grn>

49. Герасименко Я. Двоє місцевих депутатів подали декларації з недостовірними даними на 23 млн гривень – НАЗК. *Hromadske*. 2024. URL:

https://hromadske.ua/polityka/229967-dvoye-mistsevykh-deputativ-podaly-deklaratsiyi-z-nedostovirnymy-danymy-na-23-mln-hryven-nazk?traffic_source=ukr.net

50. Спецпредставниця США з питань економічного відновлення України Пенні Пріцкер відвідала. Алею Героїв Небесної Сотні. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2895>

51. Місія ЄС з моніторингу Плану України Ukraine Facility розпочала роботу в Києві. *Interfax-Україна*. <https://interfax.com.ua/news/economic/1008347.html>

52. Литвин О. Правила посилять для всіх: які обмеження на перекази з банківських карток введуть і чому цього замало. *OBOZ.UA*. 2024. URL:

<https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/fea/pravila-posilyat-dlya-vsih-yaki-obmezheniya-na-perekazi-z-bankivskih-kartok-vvedut-i-chomu-tsogo-zamalo.htm>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ:
LIBER AMICORUM НА ЧЕСТЬ ПРОФЕСОРА
ПЕТРА АНДРУШКА**
Колективна монографія

Упорядники

А. А. Стрижевська, К. П. Задоя

Шеф-редактор *В. С. Ковальський*

Редактор *І. Бірюкова*

Компютерна верстка, художнє оформлення *В. Виноградов*

Оригінал-макет виготовлено ТОВ «Юрінком Прес»
ТОВ «Юрінком Прес» внесено Національною Радою України
з питань телебачення і радіомовлення до Реєстру суб'єктів у сфері друкованих медіа.
Рішення № 252 від 27.01.2025 р. Протокол № 4.
Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB №23516-13356 Р від 25.07.2018 р.

Підписано до друку 20.03.2025 р. Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 22,33. Умовн. друк. арк. 28,6. Тираж 300 прим.

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Тел. (+38) 066-003-21-64, (+38) 066-003-21-65
www.yurincompress.com

Видавнича організація ТОВ «Юрінком Прес»

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні ТОВ «Про Формат»
Київ, вул. Кирилівська, 86 pro_format@ukr.net

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій
За достовірність викладених фактів відповідає автор

Відтворення контенту чи якої-небудь його частини будь-якими засобами
або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
без письмового дозволу видавництва забороняється.

З питань придбання літератури звертайтеся за адресою
04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б

Тел. (+38) 066-003-21-64, (+38) 066-003-21-65 www.yurincompress.com
Видавнича організація ТОВ «Юрінком Прес»